

Stane Okoliš*

Stara šola v Vodica 1855–1869

The Old School in Vodice 1855–1869

Izvleček

Članek obravnava vodiško enorazredno šolo od začetka njenega neprekinjenega delovanja leta 1855 do uveljavitve liberalne šolske zakonodaje leta 1869, ki je v temeljih spremenila dotodanji šolski sistem. Obdobje stare šole v Vodica 1855–1869 opredeljujejo posledice pomladi narodov in revolucije leta 1848 ter konkordat med Avstrijskim cesarstvom in Svetim sedežem leta 1855. Medtem ko so ukrepi iz leta 1848 prispevali k izboljšanju pouka v ljudskih šolah, pa je konkordat predvsem utrdil vlogo Katoliške cerkve pri vodenju, organiziranju in nadzoru pouka v osnovnem šolstvu. Učiteljsko službo, ki je bila vezana tudi na orglarsko in cerkovniško službo, je ves ta čas opravljal Jernej Stamcar, ki je bil drugi javni učitelj v Vodica 1855–1869. Članek je napisan predvsem na podlagi zapisnikov okrajnih učiteljskih konferenc in župnijskih oznanilnih knjig, ki so v tem obdobju glavni razpoložljivi vir za zgodovino te šole.

Abstract

The article discusses the single-grade school in Vodice from the beginning of its continuous operation in 1855 until the introduction of the liberal school legislation in 1869, which fundamentally changed the school system. The period of the old school in Vodice is marked by the consequences of the Spring of Nations and Revolution of 1848, and the Concordat between the Austrian Empire and the Holy See of 1855. While the measures of 1848 contributed to the improvement of teaching in the primary schools, the Concordat mainly strengthened the role of the Catholic Church in the management, organisation, and supervision of teaching in primary education. Throughout this period, Jernej Stamcar, who was the second public teacher in Vodice, held the position of teacher, which also included the position of organist and sexton. The article is mainly based on the minutes of the district school staff meetings and the parish notice books, which are the main available sources for the history of the school in this period.

Ključne besede: šola, Vodice, katehetsko-učiteljske konference, konkordat, učitelj Jernej Stamcar

Keywords: school, Vodice, catechist and school staff meetings, Concordat, teacher Jernej Stamcar

* Mag. Stane Okoliš, direktor Slovenskega šolskega muzeja, e-pošta: stane.okolis@solskimuzej.si

Uvod

Ko so leta 1855 v Vodicah po dolgi prizadevanjih pripravili osnovne pogoje za neprekinjeno delovanje enorazredne župnijske šole,¹ je bil med Avstrijskim cesarstvom in Svetim sedežem sklenjen konkordat, s katerim so na novo uredili razmerje med državo in Cerkvijo.² Katoliška cerkev si je z njim v šolstvu povrnila odločujoč vpliv. Dogovorjeno je bilo, da učne vsebine v avstrijskih ljudskih šolah ne smejo biti v nasprotju s katoliškim naukom. Učitelji katoliških ljudskih šol so bili podrejeni cerkvenemu nadzoru, kateheti in profesorji teologije pa so potrebovali cerkveno učno dovoljenje pristojnih škofov.

Konkordat je v šolstvu utrdil razrahljane pristojnosti cerkvenih nadzornih organov in okrepil neoabsolutistično oblast, ki je v boju z liberalizmom potrebovala cerkveno podporo. Reformna prizadevanja v revolucionarnem letu 1848 so bila usmerjena v celovito preureditev šolskega sistema. Z uveljavitvijo Načrta organizacije gimnazij in realnih šol (1849) je uspela reforma srednjega šolstva,³ v osnovnem šolstvu pa so obveljali le ukrepi za izboljšanje pouka in uporabe jezika v ljudskih šolah, ki jih je Ministrstvo za javni pouk sprejelo pred začetkom šolskega leta 1848/1849.⁴ Med temi ukrepi je bilo v letu pomladi narodov sprejeto tudi najbolj daljnosežno načelo, da pouk v ljudskih šolah poteka v maternem jeziku učencev.⁵

Z uveljavitvijo ukrepov za izboljšanje pouka so učitelji pri svojem delu z učenci lahko uporabljali izboljšane metode pouka. Poleg zakonsko predpisanih predmetov so lahko prostovoljno in brezplačno poučevali tudi risanje, gimnastiko in kmetijstvo (sadjerejo, čebelarstvo ali poljedelstvo). Za ponavljalni pouk verouka so priporočali manj strogosti in več srčnosti, šolske sv. maše pa so vezali na starost in versko izobrazbo učencev ter na upoštevanje krajevnih razmer. Za nadaljnje izobraževanje učiteljev so uvedli redne okrajne konference, da bi na njih tako učitelji kot tudi kateheti razpravljali o vsem, kar se je navezovalo na vsebino in metode pouka, disciplino, učne pripomočke in učila, učbenike, pedagoške liste in o vsem, kar je bilo za ljudske šole pomembno.

Določila Politične ustave nemških šol v c.-kr. nemških dednih deželah, ki je po letu 1805 pod cerkvenim šolskim nadzorstvom na novo preuredila avstrijski

1 Stane Okoliš, Ustanavljanje vodiške javne šole 1853–1855, *Šolska kronika : revija za zgodovino šolstva in vzgoje*, 32, 2023, št. 1–2, str. 26–63.

2 Konkordat med papežem Pijem IX. in avstrijskim cesarjem Francem Jožefom I. je bil podpisan 18. avgusta 1855 in izdan kot cesarski patent 5. novembra 1855. Objavljen (tudi) v: *Österreichischer Schulbote*, št. 47, 24. novembra 1855, str. 393–398.

3 Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreichs, Wien (Dunaj), 1849.

4 Maßregeln zur Verbesserung des Volksschulen-Unterrichtes und hinsichtlich der Sprache für denselben, Wien, 2. septembra 1848. Politische Gesetze und Verordnungen.

5 Ibid., "In den Volksschulen, zu denen hier die untersten Schulen mit Einschluss der drei Classen der Hauptschulen gerechnet sind, soll künftig der Unterricht den Schülern in ihrer Muttersprache ertheilt werden."

šolski sistem, so še naprej ostala v veljavi. Leta 1844 je izšla deveta dopolnjena izdaja »šolske ustave«; leta 1847 prvi, leta 1859, štiri leta po sklenitvi konkordata, pa še drugi ponatis, ki je bil do konca veljavnosti 2. državnega šolskega zakona (1869) tudi zadnji natis.⁶ V predmetniku podeželskih trivialnih šol so bili med šolskimi predmeti poleg verouka, ki je imel širši vzgojni pomen, še pisanje, branje in računanje. Posebni vlogi verouka in vzgoje v delovanju šole se je prilegal tudi položaj kateheta, ki mu ni bil zaupan samo verouk, ampak tudi priprava učencev na prejem svetih zakramentov Katoliške cerkve in opravljanje verskih obredov v sklopu šole. Učitelji so še naprej opravljali trojno službo: poleg učiteljske še orglarsko in cerkovniško. Za skromno preživetje so prejeli dohodke od vseh treh služb. Polletne tečaje za učiteljske kandidate so po letu 1848 najprej podaljšali na eno, od leta 1854 pa na dve šolski leti.⁷

Okrajne katehetsko-učiteljske konference

Redna mesečna srečanja katehetov in učiteljev na okrajnih konferencah so uvedli med prvimi ukrepi za izboljšanje pouka v ljudskih šolah leta 1848 še pred podaljšanjem izobraževanja na preparandijih, saj polletni tečaji za učiteljske pripravnike bodočim učiteljem niso zadoščali za uspešnejše poučevanje. Najvišja državna šolska oblast se je tudi dobro zavedala, da se morajo učitelji po pridobitvi predpisane izobrazbe za uspešno opravljanje poklica še naprej izobraževati. Kamniški okrajni šolski nadzornik, pod katerega je spadala tudi šola v Vodica 18, bi moral na podlagi odloka c.-kr. ministrstva za javni pouk z dne 2. septembra 1848 in poznejših intimacij gubernija in škofijskega konzistorija v Ljubljani že pred novembrskim začetkom šolskega leta 1848/1849 sklicati prvo katehetsko-učiteljsko konferenco za kamniški šolski okraj. Okrajni šolski nadzornik in dekan v Kamniku Franc Vojska je 21. novembra 1848 škofijskemu konzistoriju namesto zapisnika okrajne konference poslal dopis, v katerem se je strinjal, da so objavljeni ukrepi za izboljšanje ljudskega šolstva koristni, da pa so vendar razmere za mesečne katehetsko-učiteljske konference v kamniškem okraju zaradi krajevnih razmer še neizvedljive.⁸

Okrajni šolski nadzornik je čez pol leta v drugem dopisu škofijskemu konzistoriju znova zatrjeval in utemeljeval, da so katehetsko-učiteljske konference v kamniškem šolskem okraju zaradi velike oddaljenosti med takrat delujočimi

6 Politische Verfassung der deutschen Volksschulen für die k. k. österreichischen Provinzen mit Ausnahme von Ungarn, Lombardie, Venedig und Dalmatien, unveränderte Abdruck der neunten Auflage, Wien 1859.

7 SŠM, arhivska zbirka, fasc. 61/1, Präparanden Kurs angefangen vom Jahre 1834 bis 1871: Zweiter Jahrgang des Präparanden - Unterrichtes an der k. k. Muster-Hauptschule zu Laibach im Schuljahre 1854.

8 ŠAL/šolstvo, f. 3j, Lehrer - Konferenzen 1848–1852; Kamnik, 21. novembra 1848. Franc Vojska, okrajni šolski nadzornik.

šolami (Kamnik, Mengeš, Dob in Šentvid pri Brdu) povezane z velikimi stroški, ki močno obremenjujejo že tako slabe dohodke učiteljev.⁹ Kakor je bila oddaljenost med šolami za pešačenje od več kot ene do več kot dveh ur v eno smer zanj prevelika, je bila vožnja s konjsko vprego predraga. Kot dekan je službo okrajnega šolskega nadzornika opravljal častno, pri tem pa je zatrjeval, da tudi zaradi prikrajšanja z desetino in drugimi urbarialnimi dajatvami ob odpravi podložništva ne zmore gostiti katehetsko-učiteljskih konferenc svojega okraja.

Na dolgi rok takšni izgovori nikakor niso mogli zadržati celovite uveljavitve ministrskih ukrepov za izboljšanje pouka v ljudskih šolah iz leta 1848. Izvajanje zelo potrebnih ukrepov so ponekod, kakor je bilo na primer v kamniškem šolskem okraju, lahko le nekoliko zadržali oz. upočasnili, nikakor pa ne onemogočili. Ker so bile spremembe v osnovnem šolstvu, med drugim tudi uvedba nadaljnega izobraževanja učiteljev na okrajnih katehetsko-učiteljskih konferencah, utemeljene in v skladu z novimi potrebami, se jih tudi t. i. Bachov absolutizem (1849–1859) ni dotaknil.¹⁰ Srečevanje učiteljev in katehetov na okrajnih konferencah pa ni pospeševalo samo njihove strokovne usposobljenosti, temveč je med njimi spodbujalo tudi nastajanje in krepitev nacionalne zavesti in stanovske pripadnosti.

Predvidene mesečne katehetsko-učiteljske konference v objavljenih ukrepih za izboljšanje pouka v ljudskih šolah so bile sprejete z veliko mero zadržanosti tudi v nekaterih drugih šolskih okrajih ljubljanske škofije. Najbolj pogosto so o možnosti mesečnih srečanj dvomili v tistih okrajih, kjer je bila oddaljenost med šolami velika, in tam, kjer so pogosto srečevanje katehetov in učiteljev preprečevale druge naravne ovire. Mnogi okrajni šolski nadzorniki si niso znali predstavljati, da bi bodisi kateheti, ki so verouk večinoma poučevali zastonj, bodisi učitelji za nizko plačo tako pogosto hodili na srečanja, ki so bila povezana s stroški, med odsotnostjo pa tudi niso mogli opravljati svojih drugih mnogoterih obveznosti v šoli in Cerkvi. Razumljivi so bili zato njihovi predlogi, da se pogostost srečevanja zmanjša. Tudi zaradi tega so bile konference v nekaterih šolskih okrajih pogostejše in v drugih redkejše. Kateheti in učitelji kamniškega okraja so se leta 1857 zbrali na dveh konferencah.¹¹

Na katehetsko-učiteljskih konferencah so navadno razpravljali o vprašanjih, ki jih je okrajnim šolskim nadzornikom posredoval škofijski konzistorij, nekatera pa so izbrali tudi na lastno pobudo. Okrajni šolski nadzornik je konzistorialna vprašanja poslal učiteljem, ki so morali nanje pisno odgovoriti do datuma sklica konference in se tako nanjo pripraviti. Okrajni šolski nadzornik, ki je vodil konferenco, je bil odgovoren tudi za zapisnik. Pisni odgovori učiteljev na zastavljena konzistorialna vprašanja so bili priloge zapisnika, ki ga je moral okrajni šolski nadzornik posredovati škofijskemu konzistoriju. Konzistorij je s konferenčnimi vprašanji poleg pregleda nad delom katehetov in učiteljev pridobil tudi podatke

9 Ibid., Kamnik, 14. maja 1849.

10 ŠAL/šolstvo, f. 3j in 4g, Lehrer - Konferenzen 1848–1852 in 1856–1860.

11 ŠAL/šolstvo, f. 4g, Lehrer - Konferenzen 1856–1860; Kamnik, 27. januarja 1858.

za načrtno poseganje na šolsko področje, glede na izbrane pedagoške teme, na metode pouka in vzgoje, na jezikovna vprašanja v zvezi z uporabo materinščine in vlogo nemščine v ljudski šoli, na didaktična vprašanja pouka, na psihološke vidike odraščanja in obnašanja otrok ter mladostnikov in na nadaljnje izobraževanje učiteljev.

Po naročilu knezo-škofijskega konzistorija so na katehetsko-učiteljski konferenci v Kamniku 30. septembra 1857 po konferenčnih vprašanjih z dne 14. maja 1857 in poslanih predhodnih pisnih odgovorih razpravljali o pomembnosti katehetsko-učiteljskih konferenc kot sredstva za nadaljnje izobraževanje učiteljev, o metodah dela s šolskimi berili, o pomenu pouka v materinščini in uvajanju osnov nemščine v nižjih razredih, o ravnanju učitelja, zaradi česar bi otroci radi hodili v šolo, o pobudi, da bi na vsaki katehetsko-učiteljski konferenci obravnavali poglavje iz pedagoške strokovne literature, o ponavljanju pri pouku in o smotru ponavljanja pri verouku.¹² Poseben dosežek te konference je bil, da so konec leta 1857 v prizadevanju za izboljšanje strokovne usposobljenosti učiteljev ustanovili učiteljsko izposojevalno knjižnico.

Na prvih katehetsko-učiteljskih konferencah kamniškega okraja učitelja iz Vodice ni bilo, ker šola v Vodica še ni bila ustanovljena. V ohranjenih dostopnih virih je bil vodiški učitelj Jernej Stamcar na okrajni katehetsko-učiteljski konferenci v Kamniku prvič navzoč 30. septembra 1857.¹³ Odgovore na konferenčna vprašanja škofijskega konzistorija je napisal v dveh delih 12. in 29. septembra 1857. Okrajni šolski nadzornik Dolenc ga je ocenil za marljivega in pri tem dodal, da bo moral svoje znanje še dopolnjevati.¹⁴

Jernej Stamcar, »učenik« vodiški (1855–1871)

Jernej Stamcar je bil rojen leta 1817 v Velesovem. Ko je kot začasni učitelj leta 1855 prišel v Vodice, je bil poročen in oče več otrok. Z družino se je naselil v »šolmaštrijo«, v kateri je v tistem času prebivalo tudi več drugih oseb.¹⁵ Polletni tečaj za učiteljske pripravnike oz. preparandij, ki je poleg osnov poučevanja in metodike pouka v učni snovi trivialne šole obsegal še osnove glasbene vzgoje z orgljanjem, je opravil leta 1845 na ljubljanski glavni vzorčni šoli.¹⁶ Pred vstopom na preparandij je končal tretji razred glavne šole. Za delo v učiteljski službi je po nekajletni praksi

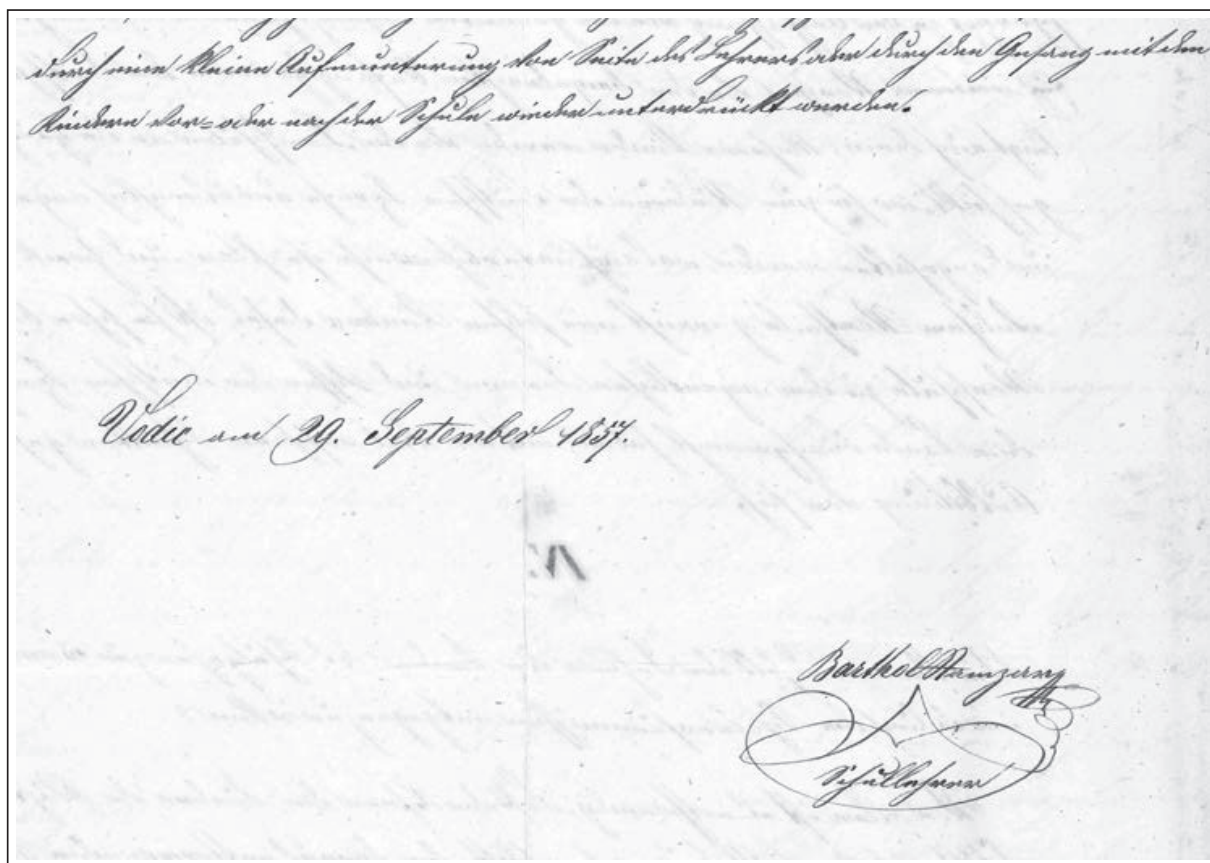
12 Ibid., Kamnik, 27. januarja 1858. Poročilo okrajnega šolskega nadzornika Luka Dolenca.

13 Ibid., Kamnik, 27. januarja 1858. Zapisnik katehetsko-učiteljske okrajne konferenca v Kamniku z dne 30. septembra 1857.

14 Ibid., Kamnik, 27. januarja 1858. Poročilo okrajnega šolskega nadzornika Luka Dolenca.

15 ŠAL/ŽA Vodice, Status animarum 1852 (1765–1866), inv. št. 55, Vodice, h. št. 23 – šolmaštrija: Jernej Stamcar, roj. 24. avgusta 1817 v Velesovem, žena Marijana, roj. Šlebir 4. julija 1818 prav tako. Do prihoda v Vodice 1855 sta imela dva, ob odhodu 1871 pa šest otrok. V poslopju so živele še tri starejše osebe.

16 SŠM, arhivska zbirka, f. 61/1, Präparanden Kurs, Trivial Schul Präparanden Curs vom Jahre 1845.



Kraj, datum in podpis učitelja Jerneja Stamcarja pod izdelanim odgovorom na konferenčno konzistorialno vprašanje, kaj lahko učitelj stori, da bodo otroci radi hodili v šolo. Vodice, 29. septembra 1857 (NŠAL, ŠAL/šolstvo, f. 4g, Lehrer - Konferenzen 1856–1860).

potreboval še konzistorialni izpit, ki ga je kot eden prvih leta 1848 opravil v slovenskem jeziku.¹⁷ Izpitna vprašanja je imel iz nemške in slovenske slovnice, pravopisa, metodike, branja, pisanja in računanja. Spisati je moral tudi pisno nalogo in se predstaviti z govorno vajo. Za uspešno opravljen izpit je prejel pedagoško spričevalo. Pred prihodom v Vodice je bil podučitelj (Unterlehrer) v Cerknici, začasni učitelj (Schulprovisor) v Črnem Vrhu nad Idrijo, Ratečah, Kamni Gorici in v (Kočevskih) Poljanah.¹⁸ Ob prihodu v Vodice je imel deset let učiteljskih izkušenj.

Bolj kot med kratkotrajnim izobraževanjem se je s perečimi problemi učiteljskega poklica in tedanje šole soočil med službovanjem na podeželskih eno- in dvorazrednicah. Njegovi učiteljski začetki so povezani z uvajanjem ministrskih ukrepov za izboljšanje pouka v ljudskih šolah iz leta 1848. Z odgovori na konzistorialna vprašanja je pokazal svoje pedagoško obzorje in metode dela v t. i. konkordatski šoli, približal pa je tudi dejavnike, ki so vplivali na delovanje vo-diške šole v njenih začetkih.

¹⁷ ŠAL/šolstvo, f. 13 d, Muster-Hauptschule zu Laibach, Prüfungen 1848.

¹⁸ Ibid., f. 35, Šola v Vodica; Ljubljana, 10. marca 1866. Konzistorij v dopisu stolnemu kapitlju.

Ker so bili učitelji pri ljudeh ponekod brez ugleda in ljudje do njih niso imeli nikakršnega spoštovanja, je škofijski konzistorij zanimalo, kje so vzroki za takšno stanje. Vodiški učitelj Jernej Stamcar je leta 1859 navedel več vzrokov. Eden od najbolj vidnih so bili slabi dohodki, ki učiteljem niso omogočali primerne življenja za njihov status.¹⁹ Vsak prosti čas so bili prisiljeni porabiti zato, da so si lajšali skromne razmere z drugimi deli zunaj šole. Pri ljudeh je vsak učitelj izgubil spoštovanje, če se je moral za preživetje ukvarjati s poljskimi deli in se od kmetov skoraj ni več v ničemer razlikoval. Ponekod se ljudje za šolo niso brigali in je niso spoštovali ne cenili zaradi neizobraženosti. Nejevoljno so otroke morda še pošiljali v šolo, vendar so imeli vsako uro, ki so jo otroci preživeli v šoli, za izgubljeno. Ker niso videli nobene koristi od šole, jim tudi učitelj ni nič pomenil. Če je bil učitelj prisiljen pobirati svoje dohodke od hiše do hiše, kakor se je dogajalo prav v vodiški župniji, ni bilo nič nenavadnega, da so kmetje dogovorjene prihodke učitelju dajali z očitno nejevoljo. Kmetom je bil vsak davek nadležen in njihova nejevolja nad njimi je hitro padla tudi na učitelja. Ljudski prezir in sovraštvo do napak in slabosti, ki se kažejo pri navadnih ljudeh, sta bila toliko večja, če so jih odkrili pri bolj izobraženih in še posebej pri tistih, ki jim je bila zaupana skrb za vzgojo otrok, za razlago ter razločevanje dobrega od slabega in so bili drugim postavljeni za zgled. Po mnenju vodiškega učitelja ljudje niso mogli spoštovati in ceniti učitelja, ki je predan pijači, igram in drugim strastem.

Stamcar je bil trdno prepričan, da učitelj lahko na ljudi najbolj vpliva z lastnim zgledom. Vzgoja v šoli se zato začne z doslednim osebnim vzdrževanjem reda in čistosti pri učitelju. Zahteve za red in čistost otrok deli z lastno odgovornostjo, kajti učitelj, ki vzgaja otroke, mora biti tudi sam redoljuben in čist. In njegove besede se morajo kazati v njegovih dejanjih.²⁰ Zaveda se, da bo največ dosegel, če bo imel pouk točno po urniku, da bo učilnica lepo urejena in bo v njej vedno vse na svojem mestu. Na ta način naj bi otroke polagoma navadil, da je treba v vsem in v vsaki stvari ohraniti pravi red. Prav nič ne pomaga učitelju, če kriči proti neredu, po drugi strani pa so v učilnici očitni sledovi nereda. Učiteljev zgled je zanj pri otrocih najbolj pomemben. V skladu s tem prepričanjem mu je jasno, da mora biti učitelj čisto oblečen in imeti čisto stanovanje, ker je otrokom lahko večkrat na očeh. Opran, počesan in lepo oblečen, pa vendar daleč od vsake nečimrnosti, stopi v učilnico. Najmanj enkrat na teden v učilnici pregleda pisalni pribor in šolske knjige. Za nečistost je učence kaznoval. Kazen je uporabil tudi za svarilo drugim. Kadar otroci na daljši rok v redoljubnosti in čistoči vidno napredujejo ali si za to prizadevajo, pa je priporočal, da se jih nagradi in javno pohvali.

Učitelj Stamcar je kot organist skrbel za petje tako v cerkvi kot tudi v šoli. Cilj njegovega prizadevanja na tem področju je bil v tem, da je petje harmonično,

19 ŠAL/šolstvo, f. 48, Lehrer - Konferenzen 1856–1860; Vodice, 25. septembra 1859.

20 Ibid., Vodice, 14. septembra 1858.

melodija in besedilo pesmi pa naj v ljudeh zbudita čut pobožnosti.²¹ Zven pesmi bi moral biti, kolikor je mogoče, čist, razločen in razumljiv. Pri vsakokratnem izboru pesmi se je ravnal po praznikih v teku leta. Zavzemal se je za to, da se večino pesmi poje v »deželnem« jeziku, manj pa v latinskem in tujem jeziku, ki ju navadni ljudje ne razumejo. Prepričan je bil, da jih take pesmi duhovno ne dvigajo, nekatere pa celo motijo.

Uporabo učil za posamezne šolske predmete oz. realije so v ljudski šoli zavračali starši. Za učitelja Stramcarja je bilo zato pomembno, da se, kolikor je le mogoče, zaščitijo.²² Med šolarje bi jih razdelil le toliko, kolikor so jih nujno potrebovali, in le za tisti čas, ko so obiskovali pouk. Učiteljeva naloga je bila, da je bil na njihovo uporabo pozoren, da se kot neuporabljene niso izgubile in da so jih, kolikor je bilo mogoče, ohranili za naslednje generacije. Učitelj je moral paziti, da šola zaradi učil ni kazala nereda.

Ker posebne prisile za obisk pouka tudi po letu 1848 še ni bilo, je bil obisk šole, četudi je bila šolska obveznost uzakonjena že leta 1774, odvisen predvsem od uspešnosti prepričevanja staršev, naj svoje otroke redno pošiljajo v šolo. Šolska oblast se je zanimala, kako v šoli ravnajo učitelji, da bi otroci radi hodili v šolo. Učitelj Stamcar je imel za potrebno, da učitelj otrokom jasno predstavi pomembnost rednega obiskovanja šole in pokaže koristi ter prednosti, ki iz tega izhajajo.²³ Pri tem se je zavedal, da je učiteljeva naloga, da otroke sprejema z očetovsko milino in ljubeznijo ter jim je pripravljen pomagati pri učnih težavah. Pogosto naj bi jih opozarjal na vrednost določenega znanja in jim na primerih pokazal, kaj vse lahko doseže tisti, ki redno obiskuje šolo. Opozoril naj bi jih na sovrstnike, ki šolo zanemarjajo in od pouka izostajajo ali pa so prisiljeni, da šolo zaradi slabih razmer opustijo. S spoznavanjem, razlago in odkrivanjem neznanih stvari, kar jim omogoča reden šolski pouk, poskuša pri učencih vzbuditi željo in veselje za učenje. Obiskovanje šole naj zato zanje ne bi bila prisila, ampak nekaj, kar ima za njihovo življenje poseben pomen. Kakor hitro bi to spoznali, jim šola ne bi bila samo v veselje, ampak ne bi nikdar pomislili na to, da bi jo zanemarjali. Za vsako izgubljeno minuto v šoli, ki jim lahko toliko prinese, bi jim bilo žal. Tako pridobljene in zakoreninjene želje po obiskovanju šole in znanju po Stamcarjevem mnenju ni mogoče več kar tako pozabiti. Ko pridejo težave, mora učitelj s primernimi besedami ali s petjem otrokom vrniti veselje do šole.

Ker je šolska oblast po letu 1848 poleg opismenjevanja v ljudski šoli vse bolj podpirala tudi kmetijski pouk, si je tudi Stamcar prizadeval, da bi na tem področju naredil korak naprej. Po več letih službe v Vodica si je kupil manjše zemljišče in se spomladi leta 1866 začel pripravljati na ustanovitev sadjerejske šole. Ker je bil takrat še vedno samo začasni učitelj, je bilo njegovo delo usmerjeno tudi

²¹ Ibid., Vodice, 25. septembra 1859.

²² Ibid.

²³ Ibid., Vodice, 29. septembra 1857.

v pridobitev učiteljske službe v Vodicah za stalno. Vodiški župnik in kamniški dekan sta ga podprla, občina pa je bila proti in je škofijskemu konzistoriju poslala skupino ljudi, ki so protestirali proti njegovi nameri. Ker naj bi z načrtom v domači občini izzval nezadovoljstvo, ki se je zaradi nekaterih njegovih dejanj v preteklosti še povečalo, stolni kapitelj kot šolski patron ni podprl njegove prošnje za prezentacijo na stalno učiteljsko mesto v Vodicah.²⁴

Prizadevanja učitelja Stamcarja tako niso obrodila sadov. Sadjerejska šola ni bila ustanovljena, zato pa je vodiška šola na drugi strani leta 1867 dobila šolski vrt v izmeri 107 m².²⁵ Vodiški župnik je s prižnice v župnijski cerkvi na 8. nedeljo po binkošti 1867 povabil na sestanek v šolo po nedeljskem krščanskem nauku vse tiste, ki so podpirali sadni šolski vrt.²⁶ Zemljiške posestnike je prosil, naj s seboj pripeljejo pesek in zemljo. Z odlokom ministrstva za uk in bogočastje (25. februarja) in z odredbo deželne vlade (8. marca) so leta 1867 v ljudskih šolah na Kranjskem uvedli pouk kmetijstva. Okrajno glavarstvo v Kamniku je poročalo, da imajo učitelji na področju kmetijstva v tem okraju že nekaj znanja in izkušenj.²⁷ Leta 1869 je bila šola v Vodicah med tistimi šolami, ki jim je kranjski deželni podglavar podelil Hartingerjeve gospodarske podobe za slovenske šole na Kranjskem.²⁸ Že naslednjega leta pa je bil učitelj Stamcar med tistimi učitelji, katerim je kranjski deželni odbor po odobritvi deželnega zbora in v dogovoru z deželno vlado podelil 1000 goldinarjev (gld) za razvoj kmetijskega pouka.²⁹

Učitelj Stamcar si je prizadeval, da bi bil uspešen in razgledan učitelj, ki se zanima za stvari in ljudi okrog sebe. Ko je leta 1861 začel izhajati prvi slovenski učiteljski časopis Učiteljski tovarš, je bil poleg vodiškega kaplana Bernika eden njegovih prvih naročnikov.³⁰ Prav tako je bil član Društva v pomoč učiteljem in njihovim vdovam in sirotam in je s tem namenom tudi plačeval v društveni sklad.³¹

Začetki šolskega leta in prizadevanja za izboljšanje šolskega obiska

Vsak začetek novega šolskega leta je v župnijskem okolju za šolo vzbudil več pozornosti. V župnijskih oznanilih, ki so za to obdobje eden redkih razpoložljivih virov, so napoved začetka šolskega leta pisali redno vsako leto od leta 1852 nap-

24 ŠAL/šolstvo, f. 35, Šola v Vodicah; Ljubljana, 10. marca 1866. Konzistorialno poročilo.

25 Preteklost šole in druge zanimivosti v Vodicah, neznani avtor (1892–1895), nepaginirano.

26 ŠAL/ŽA Vodice, f. 10, Oznanilna knjiga, inv. št. 79/5, 8. nedelja po binkošti 1867. (4. avgusta 1867).

27 Ibid., Zapis na prvi notranji strani naslovne platnice.

28 Učiteljski tovarš (UT) 1869, str. 328.

29 UT 1870, str. 275–276.

30 UT 1861, str. 124 in 140, seznam naročnikov št. 263 in 319.

31 UT 1871, str. 48.

rej.³² Oznanila je pisal vodiški župnik, ki mu je bil kot krajevemu duhovniku po takratni šolski zakonodaji zaupan tudi neposredni nadzor nad šolo.³³ V njegovih precej skromnih zapisih o šolskih zadevah je začetek pouka najbolj pomemben dan šolskega leta. V pretežno latinsko pisani knjigi so vsi vpisi, ki se nanašajo na šolo in zlasti na začetke šolskega leta, do leta 1868 pisani v nemščini, od takrat naprej pa v slovenščini.

Šolsko leto se je od ustanovitve šole naprej vseskozi začinjalo po prazniku vseh svetih v prvih dneh novembra.³⁴ Naznanitev začetka šole je bila oznanjena s prižnice v župnijski cerkvi na nedeljo tistega tedna, v katerem sta bila napovedana uvodna šolska sv. maša in vpis v šolo. Najpogosteje so novo šolsko leto oznanili na zadnjo nedeljo v oktobru, šolski pouk pa nato začeli v dnevih po prazniku vseh svetih. Napoved začetka šolskega leta je v oznanilni knjigi vseskozi zapisana po cerkvenem koledarju, ki se je zaradi premikanja datuma velike noči vsako leto spremenila in se je javljala v obdobju med 20. in 24. nedeljo po binkošti.

Vsebina zapisa in celo struktura stavkov vpisa v oznanilnih knjigah se do konca veljavnosti Politične šolske ustave (1869) ni veliko spreminjala. Župnikovo oznanilo o začetku šole je bilo v prvi vrsti namenjeno staršem, ki so imeli za šolo sposobne otroke v starosti od 6 do 12 let. Samo v prvem oznanilu, ki se v jeseni 1852 nanaša še na začetek pouka v zasebni župnijski šoli, starši niso posebej opredeljeni. Ker se v vseh naslednjih letih redno uporablja stavčna zveza »starši iz cele župnije«, pomeni, da je bil šolski okoliš javne župnijske šole v Vodichah enak obsegu župnije. Župnik v oznanilu zato vedno poziva starše z območja celotnega šolskega okoliša, da so dolžni najprej svoje otroke poslati k šolski sv. maši in k vpisu v šolo ter jih nato redno opozarjati, da vsak delavnik hodijo k pouku v redno »delavniško« šolo. Obveznost obiskovanja nedeljske šole za odrasle otroke v starosti od izpolnjenega 12. do 15. leta je zapisana v nevtralni obliki in staršev neposredno ne omenja. Precej podobna oznanila iz prvih let po ustanovitvi šole so v poznejših letih dopolnjena najprej s priporočili staršem, da otroke redno pošiljajo k pouku, nato pa še s svarili, da bodo morali negativne posledice pripisati sami sebi, če svojih za šolo sposobnih otrok ne bodo bolj redno pošiljali v šolo.³⁵

Župnik Bergant je tako tudi začetek šolskega leta 1857/1858 oznanil na 22. nedeljo po binkošti leta 1857 pri nedeljski sv. maši v župnijski cerkvi sv. Marjete. Starše otrok v starosti od 6 do 12 let, primernih za delavniško šolo, iz vse župnije

32 Oznanilne knjige (1841–1854) in inv. št. 79/1–10 (1857–1870). Knjiga za leto 1855/1856 manjka.

33 Politische Verfassung der deutschen Volksschulen, 1859, str. 5, prg. 1. »Die nächste unmittelbare Aufsicht über jede Trivialschule und auf den Lande auch über jede Hauptschule ist dem Ortsseelsorger anvertraut.«

34 Ibid., str. 52, prg. 77 določa: »Ker se šolsko leto na gimnazijah začne novembra, se tega držijo tudi v normalkah in drugih glavnih šolah.« V prg. 79 pa nadaljuje: »Pri trivialkah na deželi je začetek leta odvisen od jesenskih počitnic, ki so lahko glede na krajevne razmere različne.«

35 Oznanilne knjige, inv. št. 79/1–10 (1857–1870).

je pozval, naj jih v torek, 3. novembra 1857, ob 7.30 pošljejo k sv. maši, po njej pa pridejo v šolo k vpisu. Za naslednjo nedeljo ob 1. uri popoldne je v šolo sklical tudi odrasle otroke v starosti od 13. do končanega 15. leta iz območja cele župnije za nedeljski pouk.³⁶

Napoved šolskega leta 1858/1859 na 23. nedeljo po binkošti leta 1858 je bila skoraj popolnoma enaka kot predhodno leto. Župnik je pri nedeljski sv. maši v župnijski cerkvi pozval starše iz cele župnije, ki so imeli za delavniško šolo primerne otroke, naj jih pošljejo v četrtek, 4. novembra, ob 7.30 k sv. maši, po njej pa pridejo v šolo k vpisu. Za naslednjo nedeljo je oznanil tudi začetek nedeljske šole za starejše otroke. Obvestilo staršem o začetku pouka je dopolnil tudi z izrecnim priporočilom, naj bolj redno obiskujejo šolo.³⁷

Besedilo oznanila o začetku šolskega pouka je v primerjavi s prejšnjimi leti zelo podobno tudi na 23. nedeljo po binkošti leta 1860 (4. novembra 1860). Uporabljene so iste besede in izrazi kot prejšnja leta. Poudarek v besedilu je na izpolnjenem 12. letu starosti kot zgornje meje za tiste otroke, ki so obiskovali delavniško šolo, in spodnje meje za tiste, ki so vstopali v nedeljsko šolo. Ker so se nekateri starši očitno tudi upirali vse ostrejšim zahtevam šolske nadzorne in politične oblasti po doslednejšem izpolnjevanju šolske obveznosti za šolo sposobne otroke, jih je župnik s prižnice posvaril, naj za tako ravnanje sami sebi pripišejo škodljive posledice. Znova jim je priporočil, naj otroke bolj redno pošiljajo v šolo.³⁸

Tudi oblika zapisa o začetku šole v jeseni 1861 se ni prav veliko razlikovala od zapisov v prejšnjih letih. Razlike so bile v podrobnostih in poudarkih. Kakor predhodno posebej označuje otroke, primerne za delavniško šolo (für die Werktagsschule geeignete Kinder) od 6. do bolj določene meje z omembo izpolnjenega 12. leta (vom 6 bis vollendeten 12 Jahr). Tudi pri nedeljski šoli je poudarek, da jo obiskujejo odrasli šolarji od izpolnjenega 12. do 16. leta (von vollendeten 12. Jahr bis 16). Na koncu je bilo spet dodano svarilo, naj si tisti, ki ne bodo prišli dobrovoljno, neugodne posledice pripišejo sami sebi. Bolj redno obiskovanje šole je bilo spet izrecno priporočeno.³⁹

36 Oznanilna knjiga 1857, inv. št. 79/1, Ordo cultus divini publici in Vodice 1857. 22. nedelja po binkošti ali nedelja vseh svetnikov (1. 11. 1857). »Jene Eltern aus der ganzen Pfarr die für die Werktagsschule geeignete Kinder haben, müssen dieselben künftigen Dienstag, das ist am 3. November zur ½ 8 Messe schicken, und darauf sie die Schule zur Einschreibung kommen. Künftigen Sonntag müssen um 1 Uhr die Sonntagsschuler von 13 bis vollendeten 15 ten Jahre in die Schule von der ganzen Pfarr erscheinen.«

37 Ibid., 23. nedelja po binkošti 1858 (31. 10. 1858). »... fleißiger Schulbesuch wird nachdrücklich anempfohlen.«

38 Oznanilna knjiga, inv. št. 79/3a, 23. nedelja po binkošti 1860 (4. 11. 1860). »Jene die Renitenten werden, sollen sich den nachteiligen Folgen sich selbst zu schreiben. Fleissiger Schulbesuch wird nachdrücklich anempfohlen.«

39 Oznanilna knjiga, inv. št. 79/3b, 23. nedelja po binkošti 1861 (27. 10. 1860). »Jene die mit Güte nicht kommen werden, sollen sie die nachtheiligen Folgen sich selbst zu zuschreiben. Fleißiger Schulbesuch wird nachdrücklichst anempfohlen.«

Leta 1862 je bilo zaradi slabega obiska šole pri najavi začetka pouka v novem šolskem letu znova izostreno svarilo tistim staršem, ki bi se šolski obveznosti svojih otrok upirali. Župnik jih je opomnil, da bodo morali ozlovoljene posledice v takem primeru pripisati sebi. Znova je poudaril, da priporoča bolj reden obisk šolskega pouka.⁴⁰ Z zelo podobnimi izrazi so bila oznanila oblikovana za začetek delavniške in nedeljske šole tudi v jeseni 1863. Spet je bilo dodano svarilo za tiste starše, ki ne bodo sledili navodilom in za šolo sposobnih otrok ne pošiljali v šolo. In prav tako je župnik spet izrecno priporočil rednejše obiskovanje šole vseh za šolo sposobnih otrok.⁴¹

V naslednjih letih se oblika zapisa o začetku šolskega pouka za šolo obvezne otroke tako za delavniško kot tudi za nedeljsko šolo iz leta v leto ponavlja. Ponavlja se tudi svarilo staršem z neprijetnimi posledicami in prošnjo, naj za šolo obvezne otroke bolj redno pošiljajo v šolo. Med zapisoma v letu 1864⁴² in v letu 1865⁴³ ni druge razlike kot v datumu napovedi in napovedanega dne uvodne sv. maše ter vpisa v šolo. Zapis o začetku pouka v letu 1866 je v prvem delu enak zapisoma prejšnjih let, nima pa več svarila na neprijetne posledice za tiste starše, ki bi se pošiljanju otrok v šolo upirali. Prav tako ni več priporočila, naj starši otroke bolj pridno pošiljajo v šolo.⁴⁴ Pričakovanje, da so svarila in prošnje staršem, da bi otroke bolj redno pošiljali v šolo, v prejšnjih letih zalegla, se ni povsem uresničilo. Čeprav se svarilo pred neljubimi posledicami v primeru nasprotovanja v zapisu o začetku pouka v letu 1867 ne omenja več, pa župnik tega leta spet izrecno priporoča bolj reden obisk šole.⁴⁵

Zapis o začetku šolskega pouka v letu 1868 se od predhodnih ne razlikuje toliko po vsebini, ampak predvsem po tem, da je prvič napisan v slovenskem jeziku. Še toliko bolj je zanimiv, ker nam odstira slovenščino v šestdesetih letih 19. stoletja tudi s precej starimi izrazi. Župnik je začetek šolskega leta prvič zapisal v domačem jeziku na 23. nedeljo po binkošti. »Tisti otroci ki so že sa vsakdanjo šolo že perpravni, morejo v'petek ob ½ 8 h'sveti maši priti, potem pa v'šolo iti, de bodo sa vsak dan vuk sapisani. Tisti otroci pa ki so že 12 let spolnili, morejo pa danes teden ob eni popoldne v šolo priti de bodo sa nedelski vuk sapisani. Starši ste proseni de otroke pridno v šolo pošilate.«⁴⁶

40 Oznanična knjiga, inv. št. 79/4, 21. nedelja po binkošti 1862 (2. 11. 1862). »Jene welche renitiren werden, sollen sich die üblen Folgen selbst zuschreiben. Fleißiger Schulbesuch wird nachdrücklichst anempfohlen.«

41 Ibid., 23. nedelja po binkošti 1863. (1. 11. 1863). »Jene die nicht folgen werden, werden sich die unangenehmen Folgen selbst zu zuschreiben haben. Fleißiger Schulbesuch ist nachdrücklichst anempfohlen.«

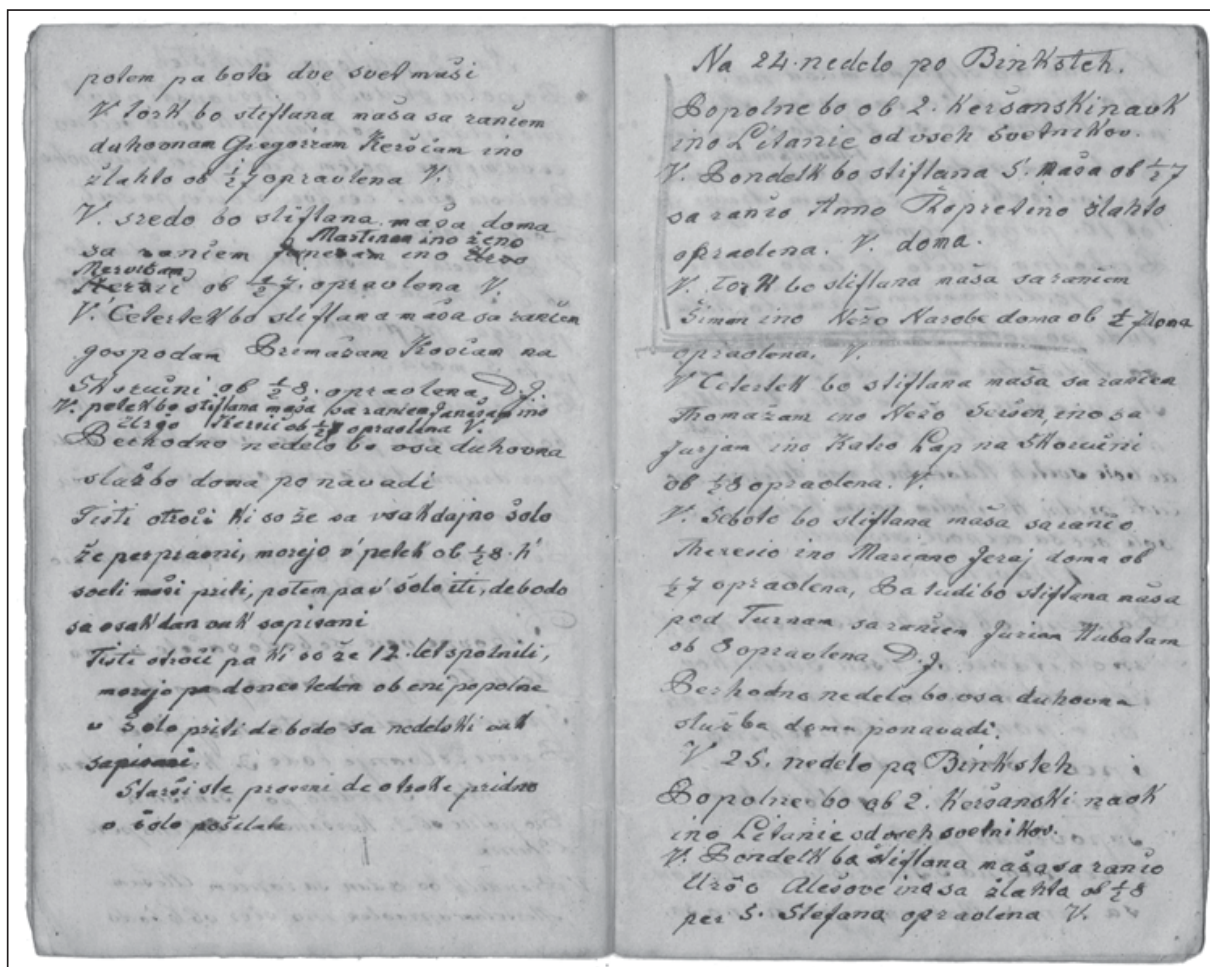
42 Ibid., 24. nedelja po binkošti 1864 (30. 10. 1864).

43 Ibid., 22. nedelja po binkošti 1865 (5. 11. 1865).

44 Ibid., 24. nedelja po binkošti 1866 (4. 11. 1866).

45 Oznanična knjiga, inv. št. 79/5, 23. nedelja po binkošti 1867 (17. 11. 1867). »Jene Eltern aus der ganzen Pfarr ... Fleißiger Schulbesuch wird nachdrücklichst anempfohlen.«

46 Oznanična knjiga, inv. št. 79/7, Oznanične bukve v Farški cerkvi S Marjete v Vodica v letu 1868, 23. nedelja po binkošti 1868 (8. 11. 1868).



Prvi zapis o začetku šolskega pouka v slovenskem jeziku (na levi strani v spodnjem delu). Oznanijske buke v Farški cerkvi S Marjete v Vodica 1868, na 23. nedeljo po binkostih 1868: 8. novembra 1868 (NŠAL, ŠAL/ŽA Vodice, f. 10, Oznanijska knjiga, inv. št. 79/7).

Ko je bila na Dunaju leta 1869 sprejeta liberalna šolska zakonodaja, ki je v temeljih spremenila šolski sistem in je bilo Cerкви odvzeto šolsko nadzorstvo, se zapis o začetku šolskega leta v Vodica 1868 ni spremenil. Zapis po vsebini ni bil veliko drugačen, kot so bili predhodni, zato pa je bolj sočen jezik. Opozorilo na bolj reden obisk otrok v šoli je tudi zaradi značilnosti jezika navezan na svarilo pred kaznijo. "Perhodno sredo bo ob 8. Sveta maša sa šolarje, po s. maši jih v šolo perpelite, de se bodo sa vsakdan vuk sapisali. Perhodno nedelo nei pridejo tisti ki so že več k'12 let stari popolne ob 1. de se bodo sa nedelško šolo sapisali. Starši ste opovneni, de morete pridno otroke v šolo pošilati, de vas ne bode deželska gosposka sa volj sanikernosti strafvala."⁴⁷

47 Oznanijska knjiga, inv. št. 79/8, Osnanijske buke v Farški cerkvi S Marjete v Vodica 1869 do postne nedele 1870, 5. nedelja po binkostih 1869 (7. 11. 1869).

Trajanje šolskega leta

Medtem ko je bil začetek šolskega leta vsako leto redno vpisan v župnijska oznanila in oznanjen v župnijski cerkvi, se zaključka šolskega leta skoraj ne opazi. Po takrat veljavnih šolskih predpisih se je šolsko leto zaključilo, glede na glavne počitnice in začetek novega šolskega leta.⁴⁸ V oznanilih je sklep šolskega leta prvič napisan šele za 11. nedeljo po binkošti leta 1870. Župnik je tedaj v vo-diški cerkvi oznanil: "V petek bo sklep šolskega leta, bo šolska maša ob 8.30."⁴⁹

Ker so velike počitnice zaradi odredbe najvišje šolske oblasti iz leta 1858 trajale samo pet tednov, je bilo posebej pojasnjeno, da se šolsko leto 1857/1858 konča šele 20. septembra 1858 in se naslednje kakor prejšnja leta začne po prazniku vseh svetih.⁵⁰ Pred koncem tega šolskega leta je bilo staršem v cerkvi tudi naročeno, naj svoje otroke pošiljajo tako v delavniško kot tudi v nedeljsko šolo, kajti sicer bodo morali negativne posledice prevzeti nase.⁵¹

Ob večjih kmečkih delih so pouk med letom, kot je bilo po 8. nedelji po binkošti leta 1861, za cel teden tudi prekinili.⁵² Podobno je bilo v istem letnem času tudi leta 1864, ko je župnik na 10. nedeljo po binkošti 1864 v župnijski cerkvi oznanil, da se šolski pouk v sredo znova začne. Hkrati je staršem priporočil, naj svoje za šolo sposobne otroke bolj redno pošiljajo v šolo.⁵³ Za takratni čas je zelo slikovit in značilen slovenski zapis na 8. nedeljo po binkošti 1869, ki zelo nazorno pokaže na vlogo za šolo obveznih otrok pri kmečkemu gospodarstvu in na razumevanje šolske oblasti za potrebe staršev. Župnik je namreč zapisal: "Ker se bo zdej velk del sačel, tako se bo od pondelka to je od 12. do sv. Ane to je do 26. šola jenala, de vam bojo otroci per vašeh deleh pomagali."⁵⁴

Pobiranje učiteljske bire

Kakor začetek šolskega leta je bilo v oznanilih vsako leto dosledno zapisano tudi pobiranje učiteljske bire. Po potrjeni fasiji prihodkov učiteljske, cerkovniške

48 Politische Verfassung der deutschen Volksschulen, 1859, prg. 86 določa, da šolsko leto traja do 15. avgusta.

49 Oznanilna knjiga, inv. št. 79/10, 11. nedelja po binkošti 1870 (21. 8. 1870).

50 Oznanilna knjiga, inv. št. 79/1, 13. nedelja po binkošti 1858 (22. 8. 1858). »Da nach der neuen allerhöchsten Verordnung die großen Vucanzen nur 5 Wochen zu dauern haben, so müssen noch die Kinder bis zum 20 künftigen Monathes die Schule besuchen und dan erst werden sie Ferien bis Allerheiligen haben.«

51 Ibid., 11. nedelja po binkošti (8. 8. 1858). »Die Eltern werden aufgefordert ihre Kinder, so wohl in die Wertagsschule als auch Sonntagsschule zu schicken, widrigens sich die Üblen folgen sich selbst zu zuschreiben haben werden.«

52 Oznanilna knjiga, inv. št. 79/3a, 8. nedelja po binkošti 1861 (14. 7. 1861). »Wegen der großen Arbeit wird die künftige Woche keine Schul gehalten.«

53 Oznanilna knjiga, inv. št. 79/4, 10. nedelja po binkošti 1864 (24. 7. 1864). "Künftigen Mittwoch wird der Schulunterricht wieder beginnen. Fleißiger Schulbesuch ist am zuempfohlen."

54 Oznanilna knjiga, inv. št. 79/8, 8. nedelja po binkošti 1869 (11. 7. 1869).

in orglarske službe so bili učiteljski prihodki sestavljeni iz bire, uporabe zemljišč, štolnine, prihodkov ustanov in iz drugih prispevkov in prejemkov, med katerimi so imeli daleč največji delež davki zemljiških posestnikov.⁵⁵ Bira je bila najbolj značilen prihodek cerkovnikov, prejemala pa sta jo tudi župnik in kaplan. Z uveljavitvijo združene učiteljske službe je od cerkovnika prešla na učitelja. V glavnem so jo prejemali v naravi. Po fasiji učiteljske službe je učitelju pripadala bira od prosa, prediva in sira v skupni vrednosti 46 goldinarjev. Drugi prihodki so bili v glavnem v denarju.

Pobiranje bire je navadno potekalo več dni po oznanjenem razporedu v vseh po celi župniji skupaj za kaplana, župnika, učitelja in cerkvene ključarje. Na 20. nedeljo po binkošti leta 1858 je župnik v župnijski cerkvi po objavi razporeda pobiranja bire župljane prosil, naj pripravijo lepega prosa in prediva kakor tudi denar za gospoda učitelja.⁵⁶ Ko je župnik leta 1861 pri oznanilih v cerkvi napovedal, da bodo po objavljenem razporedu v naslednjem tednu pobirali biro skupaj kaplan, župnik, učitelj in cerkveni ključarji, so bile kakor prejšnja leta med pobiranjem po posameznih krajih napovedane tudi sv. maše. Župljane je takrat prosil, naj pripravijo lepo in bogato biro.⁵⁷

Na podoben način je bilo pobiranje bire oznanjeno na 18. nedeljo po binkošti leta 1862. Po razporedu je bilo za prihajajoči teden najavljeno istočasno pobiranje bire za kaplana, župnika, učitelja in cerkvene ključarje.⁵⁸ Leta 1863 je učitelj biro v denarju predhodno pobiral sam, biro v žitu pa nekoliko kasneje skupaj s kaplanom, župnikom in cerkvenimi ključarji kot leta prej.⁵⁹ V obdobju med letoma 1864 in 1867 je pobiranje bire za učitelja, kaplana, župnika in cerkvene ključarje potekalo po oznanjenem razporedu v župnijski cerkvi na nedeljo v začetem tednu brez omenjenih sprememb.⁶⁰

Leta 1868 je zapis v Oznanijske bukve v Farški cerkvi S Marjete v Vodica 1868 o pobiranju bire v slovenskem jeziku, ki je zaradi izrazoslovja vreden objave na tem mestu v celoti. »Perhodni teden bojo Gospod Kaplan, jest, šolnik ino čekmaštri bero poberali ino scer v'tork sjutrej v'Vesce na Selo, Golo, Podturnam, Podkotam ino v'Košeš pod Kotam. Per Materi božji bo maševali popoldne bodo pa poberali v'Utik ino v Bukovci. V sredo pa bojo poberali na Ujskim, v'Po-

55 ŠAL/šolstvo, f. 35, Šola v Vodica; Vodice, 23. oktobra 1855.

56 Oznanična knjiga, inv. št. 79/1, 20. nedelja po binkošti 1858 (10. 10. 1858). »Künftige Woche wird der h. Cooperator, Ich, Schullehrer und Kirchenpröbste collecturiren und zwar ... Die Pfarrinsassen werden ersucht schönen Hirs, Spinhaar vorzubereiten, so wie auch dem h. Schullehrer das Geld.«

57 Oznanična knjiga, inv. št. 79/3b, 21. nedelja po binkošti 1861. (13. 10. 1861). "Künftige Woche wird der H Cooperator, ich, Schullehrer und die Kirchenpröbste collecturiren und zwar ... Die Pfarrinsassen werden ersucht schöne und reichliche Collectur vorzubereiten."

58 Oznanična knjiga, inv. št. 79/4, 18. nedelja po binkošti 1862 (12. 10. 1862).

59 Ibid., 20. in 21. nedelja po binkošti 1863 (11. in 18. 10. 1863).

60 Ibid., 21. nedelja po binkošti 1864 (9. 10. 1864); 18. nedelja po binkošti 1865 (8. 10. 1865); 20. nedelja po binkošti 1866 (7. 10. 1866); oznanična knjiga, inv. št. 79/5, 18. nedelja po binkošti 1867 (13. 10. 1867).

vudje na Skaručni per h'e 7 vuri bojo mašvali na Skaručni per S. Lucii, potem v'Polji, v'Repnah ino Dobruš. Popoldne pa v domači soseski. Ste opovnen de lepo ino obilno bero perpravte.«⁶¹

V naslednjem letu je župnik v Osnanivske bukevce v Farski cerkvi S Marjete v Vodicah od prve nedele po Binkosteh 1869 do postne nedele 1870 za župljane v slovenščini napisal zelo podobno besedilo o pobiranju bire. Pomenljivo je, da je namesto prejšnjega »šolnika« (učitelja) uporabil izraz »gospod šolski vučenik«.⁶²

Verouk, poučevanje v veri in priprave na prejem zakramentov

Duhovniki so imeli že dolgo pred ustanovitvijo šole vsako nedeljo popoldne krščanski nauk in litanije vseh svetnikov. V obdobju po božiču do velike noči je bilo vsako leto tudi velikonočno spraševanje. H kaplanu in ločeno k župniku so bili po razporedu glede na starost, spol in kraj vabljene skupine župljanov, ki so bili pri prejemanju sv. zakramentov posebej poučeni v verskih resnicah. Tako nedeljski krščanski nauk kot tudi velikonočno spraševanje je zajelo celotno prebivalstvo župnije.⁶³ Ustanovitev šole na nobeno od obeh oblik verskega izobraževanja ni imela večjega vpliva.

Pouk v pripravi na prvo sv. obhajilo in sv. birmo se je bolj vklapljal v poslanstvo takratne osnovne šole, v kateri je bil verouk glavni šolski predmet. Poglavitna učna snov je bila svetopisemska, vzgojni cilji nravno-verski, izhodišče pouka pa je temeljilo na spoštovanju strahu božjega. Cerkev poučevanja verouka tudi ni izpustila iz rok, kakor je bilo pod francosko okupacijo, ko so verouk poučevali učitelji. Za pouk verouka je v šoli skrbel katehet, učitelj pa je posredovano veroučno snov z učenci lahko samo utrjeval. To prednost šole za versko vzgojo in izobrazbo je v pridigi o šoli izpostavil že kaplan Marešič.

Dokler se šola še ni toliko razširila in še ni zajela velike večine za šolo sposobnih otrok, je pouk priprave na prejem obeh zakramentov potekal vzporedno, pozneje pa je šola vzgojno izobraževalne naloge priprave na zakramenta sv. birme in sv. obhajila prevzela v celoti nase. Po drugi strani so bili duhovniki dolžni za otroke, ki še niso hodili v šolo, ločeno poskrbeti za pripravo na prejem obeh zakramentov. Poučevanje verouka je bilo strogo vezano na duhovnike (katehete), nadzor nad veroukom v šoli pa je Cerkev ohranila tudi pod novo šolsko zakonodajo po letu 1869.

Pripravo za prvo sv. spoved so leta 1861 začeli v šoli drugi teden po veliki noči.⁶⁴ Podobno je bilo leta 1862, ko je župnik na prvo nedeljo po veliki noči pri

61 Oznanična knjiga, inv. št. 79/7, 19. nedelja po binkošti 1868 (11. 10. 1868).

62 Oznanična knjiga, inv. št. 79/8, 21. nedelja po binkošti 1869 (10. 10. 1869).

63 Oznanične knjige 1841–1854 in inv. št. 79/1–10.

64 Oznanična knjiga, inv. št. 79/3a, 1. nedelja po veliki noči (7. 4. 1861). »Die für den Unterricht der 1. Beicht geeigneten haben künftigen Dienstag um 9 Uhr in der Schule erscheinen.»

sv. maši oznanil, naj starši v prihajajočem tednu pošljejo v šolo tiste otroke, ki so primerni za prvo sv. spoved, da se jih zapiše za pripravo.⁶⁵ Leta 1863 je bila priprava na prvo sv. obhajilo že pred veliko nočjo.⁶⁶ Nanjo so bili poklicani otroci, ki so k njej hodili že prejšnje leto, pa jim prejem zakramenta še ni bil dovoljen, in tisti, ki so bili za prvo sv. spoved dobro poučeni in še niso bili pri pripravi na prvo sv. obhajilo. Jasno je bilo, da so dobili dovoljenje za prejem zakramenta samo tisti otroci, ki so bili v veri dobro poučeni in so imeli za prejem zakramenta potrebno versko znanje.

Leta 1864 je bil vpis k pouku in pripravi na prvo sv. obhajilo v šoli tako za otroke, ki so ga obiskovali predhodno leto, pa za prejem zakramenta niso bili potrjeni, kakor tudi za tiste, ki so bili za prvo spoved dobro poučeni, že v prvem tednu po veliki noči.⁶⁷ Drugi teden po veliki noči istega leta so morali v šolo k pouku za prvo sv. obhajilo odrasli otroci v starosti nad 12 let. Tisti, ki še niso dopolnili 12 let, pa so morali hoditi vsako dopoldne v šolo, kjer so jih pripravljali tudi na prvo sv. obhajilo.⁶⁸ Vsi otroci, mlajši od 12 let, tako tisti, ki so hodili k šolskemu pouku, kakor tisti, ki k šolskemu pouku niso hodili, so se v šoli skupaj pripravljali na prejem prvega sv. obhajila.

Tudi leta 1865 je bila priprava na prvo sv. obhajilo podobna. Drugi teden po veliki noči so bili otroci iz cele župnije sklicani v šolo k vpisu na pripravo na prvo sv. obhajilo. Tisti, ki še niso dopolnili 12 let, so morali priti vsak dopoldan v šolo, kjer bi se tudi poučili za prvo sv. obhajilo.⁶⁹ Po veliki noči leta 1866 je župnik postavil pogoj, da bodo otroci, ki še niso stari 12 let in morajo zato še obiskovati delavniško šolo, potrjeni za prejem prvega sv. obhajila, če se bodo v delavniški šoli pridno učili. Po drugi strani pa so se morali otroci, ki so že dopolnili 12 let, v popoldanskem času zglasiti v šoli, da so jih vpisali k pripravi na prejem zakramenta.⁷⁰ S tem je bila razločno opredeljena razlika med otroki pod 12 let, ki so

65 Oznanilna knjiga, inv. št. 79/3b, 1. nedelja po veliki noči (27. 4. 1862). "Jene die für die erste Beicht geeignete Kinder haben, müssen dieselben Dienstag Vormittag um 9 Uhr in die Schule schicken, damit dieselben für den Unterricht vorgemerkt werden."

66 Oznanilna knjiga, inv. št. 79/4, 3. nedelja Quadragesima (8. 3. 1863).

67 Ibid., velika noč (27. 3. 1864). "Jene Kinder aus der ganzen Pfarr welche zum Unterrichte für der erste Communion in vergangenen Jahre gegangen sind, und noch nicht für derselbe bestätigt waren; so wie auch Jene, welche für die erste Beicht gut unterrichtet sind, müssen Donerstag um 2 Uhr in die Schule kommen, damit sie für den Unterricht der ersten Communion vorgemerkt werden."

68 Ibid., 1. nedelja po veliki noči (3. 4. 1864). "Jene Kinder die über 12. Jahr alt sind, müssen Dienstag Nachmittag um 3 Uhr in die Schule zum Unterrichte für die erste Communion in die Schule kommen. Jene hingegen die noch nicht das 12 Jahr erreicht haben, müssen jeden Vormittag in die Schule kommen und werden dort auch für die erste Communion unterrichtet."

69 Ibid., 1. nedelja po veliki noči (23. 4. 1865).

70 Ibid., 1. nedelja po veliki noči (8. 4. 1866). »Jene Kinder die noch nicht 12 Jahre alt sind und daher verpflichtet sind noch die Werktagsschule zu besuchen werden wen sie fleißig lernen werden in der Werktagsschule für die erste Communion bestätigt werden. Jene Kinder die bereits das 12. Jahre vollendet haben, müssen Dienstag Nachmittag nach 3 Uhr in die Schule erscheinen, damit sie für den Unterricht vorgemerkt werden."

hodili v redno delavniško šolo, in otroki po 12. letu starosti, ki niso hodili v šolo, ampak so morali imeti posebno pripravo in so jih morali starši k tej pripravi posebej vpisati.

Po starosti je med otroki, ki so pristopali k prvemu sv. obhajilu, obstajala očitna razlika, ki se je najbolj kazala pri 12 letih. Tisti, ki so v skladu s šolsko obveznostjo v starosti od 6. do 12. leta hodili v redno delavniško šolo, so se na prejem zakramenta pripravljali pri rednem pouku v šoli, drugi pa so morali pripravo obiskovati posebej. Tisti, ki so bili mlajši od 12 let, so se lahko priključili pripravi v redni šoli, vse druge pa je župnik po dopolnjenem 12. letu starosti pozval na posebno pripravo. Leta 1867 je v župnijski cerkvi oznanil: »Tisti otroci, ki so stari več kot 12 let, morajo prihodnji ponedeljek ob 2. uri priti v župnišče, da se jih zapiše k pouku za prejem 1. sv. obhajila. Tisti, ki še niso dopolnili 12 let, pa morajo obiskovati delavniško šolo in bodo tam potrjeni za prvo sv. obhajilo, če bodo redno prihajali.«⁷¹

Otroci, ki so bili predhodno leto potrjeni za prejem prvega sv. obhajila, so bili v naslednjem letu pred veliko nočjo kot posebna skupina, ločena po spolu, že vključeni v velikonočno spraševanje.⁷² Župnik je redno vsako leto na eno od nedelj pred največjim krščanskim praznikom oznanil velikonočno spraševanje posebej za to skupino.⁷³ Leta 1869 si je v oznanilu po slovensko zapisal: "K sprašvanju imajo k meni priti tisti fantini ino dekleta is cele fare, ki so pretečeno leto prvo sveto obhajilo opravli s jutrej ob 9. fantini, popoldne ob ½ 2. dekleta."⁷⁴

Kakor na prejem prvega sv. obhajila so duhovniki pripravljali otroke tudi na prejem zakramenta sv. birme. Priprava na birmo je bila oznanjena in je potekala v domači župniji vsako leto, na birmovanje pa so starši svoje otroke vodili v Kamnik, Ljubljano ali v sosednje župnije.⁷⁵ V Vodicaх birme že dolgo ni bilo. V šestdesetih letih 19. stoletja je bila vsako leto kmalu po veliki noči priprava na prejem sv. birme za otroke, stare 7 let in več, ki so bili v veri že nekoliko poučeni in so njihovi starši želeli, da bi ob binkošti prejeli zakrament sv. birme.⁷⁶ Ker je župnik pripravo v župnijski cerkvi navadno oznanil na 3. nedeljo po veliki noči, birma pa je bila na binkošti, pouk ni trajal prav dolgo. Drugače od priprave na prvo sv. obhajilo priprava na birmo ni potekala v šoli, ampak v župnišču.

Besedilo oznanila se v šestdesetih letih 19. stoletja ni veliko spreminjalo. Zapisani nemški stavki obvestila, ki so bili namenjeni staršem za birmo primernih

71 Ibid., nedelja Pasionis (7. 4. 1867). »Jene Kinder die mehr als 12 Jahren alt sind, müssen künftigen Montag um 2 Uhr ins Pfarrhof kommen, damit sie für den Unterricht der 1 Communion vorgemerkt werden. Jene die noch nicht 12. Jahren alt sind müssen in die Werktagsschule gehen und werden dort für die erste Communion aprobirt werden, wenn sie gut kommen werden.»

72 Ibid., 1. nedelja Quadragesima (10. 3. 1867). "Jene Kinder aus der ganzen Pfarr die voriges Jahr für die erste h Communion approbirt wurden, müssen künftigen Donnerstag zum Ausfragen ins Pfarrhof kommen und zwar Vormittag die Knaben und Nachmittag die Mädchen."

73 Oznanilna knjiga, inv. št. 79/5, 1. nedelja Quadragesima (1. 3. 1868).

74 Oznanilna knjiga, inv. št. 79/7, 1. nedelja v postu (21. 2. 1869).

75 ŠAL/ŽA Vodice, Status animarum 1852, inv. št. 55.

76 Oznanilna knjiga, inv. št. 79/4, 3. nedelja po veliki noči (26. 4. 1863).

otrok, se iz leta v leto bolj ali manj ponavljajo. Leta 1865 je župnik zapisal: »Tisti starši, ki imete 7 let stare otroke in so že nekoliko podučeni in želijo, da ob binkoštih prejmejo zakrament sv. birme, naj pridejo prihodnji četrtek ob 8 uri zjutraj z njimi v župnišče, da se jih zapiše za pouk priprave na birmo.«⁷⁷ Čez tri leta je bilo na 3. nedeljo po veliki noči oznanilo staršem prvič zapisano v slovenskem jeziku: »Tisti starši, ki imate otroke že po 7 let stare, jih v tork s jutrei v farouš perpelite de se bodo za podvuk s Firme sapisali.«⁷⁸ Naslednje leto 6. nedeljo po veliki noči pa temu podobno: »Tisti starši, ki mate že po 7 let stare otroke ino želte de bi ob Binkosteh k'sveti Birmi šli ino so že v resnicah S Vere podučeni jih v'pondelk s jutri ob 8. v'kišterno perpelite de se bodo sa podvuk sapisali.«⁷⁹

Iz navedenih zapisov v oznanilni knjigi jasno izhaja, da so morali otroci za prejem sv. birme dopolniti sedmo leto starosti in biti doma v veri že nekoliko poučeni. Njihovo versko znanje pri vpisu k pripravi ni bilo prav veliko, prav gotovo pa še zdaleč ni dosegalo znanja otrok, ki so se pripravljali na prejem prvega sv. obhajila. Obdobje priprave na sv. birmo med veliko nočjo in binkoštimi je kratko, verskega znanja pa pri taki starosti tudi ni mogoče pridobiti v tako kratkem času. Zakrament sv. birme so otroci v obravnavanem obdobju prejeli pred prvim sv. obhajilom. Kot prvi pogoj za prejem obeh zakramentov je bila starost: za sv. birmo sedem, za prvo sv. obhajilo pa dvanajst let, medtem ko je bilo versko znanje pričakovano v skladu s starostjo in obsegom ter intenzivnostjo priprave.

Rodnost in število za šolo sposobnih otrok

Na začetku vsakega civilnega leta je župnik v oznanilni knjigi zapisal statistiko rojstev, smrti in porok v župniji za preteklo leto. Iz priložene razpredelnice je razvidno število otrok, ki so bili rojeni v posameznem letu. Vpis v rojstno matično knjigo je bil podlaga tudi za pregled nad šoloobveznimi otroki in za izračunavanje deleža tistih otrok, ki so šolo obiskovali, in tistih, ki jih je bilo treba k šolskemu pouku še pritegniti. Župnik kot krajevni šolski nadzornik je starše predvsem spodbujal k boljšemu obisku šole in jih opozarjal na to, medtem ko sta višja šolska in politična oblast grozili s kaznimi. Ker župnik kot matičar ni imel pregleda nad tistimi, ki niso imeli stalnega bivališča, jih je vsako leto pozval, da se javijo in sporočijo, kje stanujejo. Na prvo nedeljo po novem letu 1870 jih je sklical z besedami: »Popoldne po keršanskim nauki morejo gostači v farovž priditi, de bodo povedali, ke so per sadnim povprašvanju stanvali ino ke sdaj stanujejo.«⁸⁰

77 Ibid., 2. nedelja po veliki noči (30. 4. 1865). »Jene Eltern die 7. Jahre alte Kinder haben und schon etwas unterrichtete Kinder haben und wünschen, das derselben zu Pfingsten das Sacrament der h. Firmung empfangen würden, wollen künftigen Donnerstag um 8 Uhr in der früh mit ihnen ins Pfarrhof kommen; damit sie für den Unterricht der Firmung vorgemerkt werden.«

78 Oznanilna knjiga, inv. št. 79/7, 3. nedelja po veliki noči (18. 4. 1869).

79 Oznanilna knjiga, inv. št. 79/9, 6. nedelja po veliki noči (29. 5. 1870).

80 Oznanilna knjiga, inv. št. 79/8, 1. nedelja po novem letu (2. 1. 1870).

Statistika: rojeni, umrli, poročeni (1857–1869)⁸¹

	Rojeni			Umrli			Prirastek	Poročeni pari
	Dečki	Deklice	Skupaj	Moški	Ženske	Skupaj		
1857	26	31	57	34	38	72	-15	10
1858	31	36	67	30	29	59	8	12
1861	29	35	64	21	29	50	14	9
1862	38	25	63	21	32	53	10	13
1863	41	22	63	23	21	44	19	8
1864	31	36	67	24	19	43	24	11
1865	23	25	48	39	33	72	-29	21
1866	39	38	77	31	28	59	18	11
1867	22	33	55	25	46	71	16	18
1868	40	23	63	27	41	68	5	18
1869	30	34	64	32	34	66	-2	16

Poleg domorodnih so bili v vodiški župniji tudi rejniški otroci. Velik del 19. stoletja so v župnijskih oznanilih dokumentirana obvestila rejniškim staršem, ki so imeli tržaške ali ljubljanske najdenčke, da so zanje ob določenih dnevih leta prevzeli rejniški prispevek. Čeprav so obvestila o plačilu za rejniške otroke objavljali redno vsako leto, pa podatkov o številu rejniških otrok nikdar niso zapisali. Ker so bila obvestila o plačilih redna, tudi večkrat na leto, smemo utemeljeno sklepati, da teh otrok ni bilo malo.

Do konca sredine šestdesetih let 19. stoletja so morali rejniški starši po plačilo za rejništvo v Kamnik. Leta 1867 je bilo tako tistim staršem, ki so imeli v rejništvu ljubljanske najdenčke, oznanjeno, naj z njimi pridejo v Kamnik, kjer bodo dobili rejniški prispevek.⁸² Tudi naslednje leto ni bilo veliko drugače, le župnik je sporočilo v oznanilni knjigi prvič zapisal v slovenščini. »V torek se bo denar dobil za teržaške in ljubljanske špitalarje v Kamniku pri g. doktorju na Šutni. Unim staršem, se oznani, de morajo otroke, če so zdravi, seboj prinesiti.«⁸³

Od leta 1869 so rejniški starši oskrbnino za rejniške otroke prejeli v domačem župnišču. Na prvo nedeljo v postu leta 1869 je župnik ljudem oznanil: »V ponedelk teden, to je 22. tega mesca, perpelite rejenski starši spitalske otroke per ke povneti de bote od njih plačilo prejeli, ino scer v Farovš.«⁸⁴ Leta 1870 je bilo oznanilo o plačilu rejniškim staršem objavljeno dvakrat. Spomladi so plačilo lahko prejeli v župnišču, saj je bilo rečeno: »Tisti starši, ki imajo na reji Ljublanske Spitalske otroke nej perhodni Tork ob 11. po plačilo pridejo v farovš.«⁸⁵ V jeseni pa

81 Oznanilne knjige, inv. št. 79/1–10.

82 Oznanilna knjiga, inv. št. 79/5, 10. nedelja po binkošti (18. 8. 1867). »Jene Pfügeltern die Laibacherfindlinge in der Pflege haben, müßen künftigen Dienstag d. ist den 20. l. M. mit den Kindern um 9 Uhr im Stein erscheinen, damit sie die Verpflegungsgebühr bekommen werden.«

83 Ibid., 1. nedelja Quadragesima (1. 3. 1868).

84 Oznanilna knjiga, inv. št. 79/7, 1. nedelja v postu (14. 2. 1869).

85 Oznanilna knjiga, inv. št. 79/8, 2. nedelja v postu (13. 3. 1870).

so morali ponj spet v Kamnik. Župnik je namreč takrat oznanil: "Tistim, ki imajo ljubljanske špitalarje, se oznani, da naj grejo v sredo ob 9. v Kamnik po letno plačilo."⁸⁶

Pred nalezljivimi boleznimi so otroke vsaj od šestdesetih let naprej cepili. Po cepljenju proti črnim kozam je bilo pomembno, da so jih starši čez čas pripeljali zdravniku pokazat.⁸⁷ Župnik je vsa cepljenja in preglede otrok kakor vse druge javne zadeve oznanil po nedeljski maši v župnijski cerkvi. Poleti 1869 je zapisal: "V perhoden tork ob 11 vuri bojo gospod Padar peršli gledat, če so Kose perjele, morete otroke pokast pernesti."⁸⁸ Naslednje leto je poleg obvestila o datumu cepljenja poudaril izjemen pomen cepljenja in skrb za to, da je cepivo prišlo. V oznanilno knjigo je poleti zapisal: "V torek pride gospod okrajni zdravnik iz Kamnika otrokom kože cepit. Začetek bo ob 9. v farovžu. Materam se priporoča, da otroke, katerim Koze še niso bile cepljene, ali se niso prijele, zagotovo tisti dan v farovž prinesejo."⁸⁹ Ker je bilo čez en teden treba preveriti, kako je cepivo prišlo, je župnik ljudi na naslednjo nedeljo obvestil: "V sredo pride spet okrajni zdravnik zavoljo koz gledat, ali so se prijele ali ne. Materam se priporoča, da otroke prinesejo v sredo ob 10. uri v farovž."⁹⁰

Prošnja za prešolanje v šolsko občino, kjer še ni bilo šole

Deželna vlada je 17. junija 1861 pisala škofijskemu konzistoriju, da so Valentin Hubad, Matevž Dežman, Janez Čižman, Matevž Rozman in Mihael Pipan iz Povodja v župniji Vodice 14. aprila 1861 pri državnem namestništvu v Trstu zaprosili za izšolanje iz šole v Vodica in všolanje v Šmartno pod Šmarno goro.⁹¹ Prošnjo za prešolanje so vložili za naselje, ki je imelo 6 hišnih števil in vsega 46 prebivalcev, s sklicevanjem na predpise iz Politične šolske ustave, da se za šolo sposobne otroke zaradi lažjega obiskovanja, kadar je to le mogoče, vedno vpiše v najbližjo šolo (341. paragraf) in da se pri všolanju v naseljih, ki so od kraja šole oddaljeni več kot pol ure, upoštevajo tudi druge krajevne razmere (343. paragraf).⁹²

Državno namestništvo je prošnjo, v kateri so bile navedene tudi nepreverjene trditve, 19. aprila 1861 odstopilo ljubljanskemu škofijskemu konzistoriju, ta pa je poizvedbo naložil okrajnemu uradu v Kamniku, ki je o ugotovitvah 12. junija 1861 izdelal natančno poročilo, h kateremu je priložil tudi pripadajoče akte, ki so

86 Oznanilna knjiga, inv. št. 79/10, 14. nedelja po binkošti (11. 9. 1870).

87 Oznanilna knjiga, inv. št. 79/5, 4. nedelja po Veliki noči (19. 5. 1867). "Künftigen Donnerstag nach 10 Uhr Vormittag müssen die Mütter ihre geimpften Kinder zur Revision bringen."

88 Oznanilna knjiga, inv. št. 79/8, 12. nedelja po binkošti (8. 8. 1869).

89 Oznanilna knjiga, inv. št. 79/10, 5. nedelja po binkošti (10. 7. 1870).

90 Ibid., 6. nedelja po binkošti (17. 7. 1870).

91 ŠAL/šolstvo, f. 35, Šola v Vodica; Ljubljana, 17. junija 1861. Deželna vlada konzistoriju.

92 Politische Verfassung der deutschen Volks-Schulen VIII, Wien 1840, str. 158–159.

zadevali šolo v Vodica. ⁹³ Po mnenju okrajnega urada prošnja ne bi bila neutemeljena, če bi šola v Šmartnem dejansko obstajala. Ugotovljeno je namreč bilo, da je pot od Povodja do Vodice dolga eno miljo, medtem ko je pot do Šmartna, to je lahko potrdil tudi konzistorij, krajša za dobri dve tretjini. Vendar pa se je po drugi strani tudi izkazalo, da v Šmartnem še ne deluje nobena javna šola, po kateri bi vaščani Povodja lahko utemeljili svojo zahtevo. ⁹⁴ Proti upravičenosti prošnje in prešolanju Povodja se je odločno izrekel tudi župnijski urad v Vodica.

Konzistorij je zbrano dokumentacijo v zvezi s prošnjo o prešolanju predal v rešitev deželni vladi. Za odločanje v predmetni zadevi pa je bilo zanj posebej umestno mnenje okrajnega urada. Izrazil je tudi prepričanje, da je treba prošnjo utemeljiti na resnici in se pri tem zavedati upravičenih pomislekov. Konzistorij se v prošnji nikakor ni mogel strinjati z navedbo, da v Šmartnem obstaja prava šola. Znano je bilo, da so se organisti pri župnijski cerkvi v Šmartnem pod Šmarno goro pogosto menjavali. Morda so znali tudi brati, toda občasno in v zelo skromnem obsegu so mogli le sem in tja poučevati kakšnega otroka. Za pravo šolo bi potrebovali učilnico. Šolski pouk, na katerega so se sklicevali, je bil komaj vreden svojega imena. Ljudem je bil samo za izgovor, da so lahko z vso ostrino cela desetletja nasprotovali ustanovitvi redne šole. ⁹⁵ Po mnenju škofijskega konzistorija so bile za delovanje šole na drugi strani v župniji ugodne razmere in bi morali vsi otroci že zdavnaj vsak dan hoditi v šolo.

Prizadevanje za ustanovitev šole v Šmartnem je prišlo že tako daleč, da bi župnija leta 1860 začela graditi šolo, vendar pa se to ni zgodilo samo zaradi prevelikega razumevanja deželne vlade, ki je pristala na predlog za podaljšanje roka postavitve šolske stavbe do konca pomladi 1861. Ker občine v gradnjo niso prisilili, je rok za pozidavo šole neopazno minil. Konzistorij je zato deželni vladi predlagal, da si na podlagi preteklih dogodkov znova začne prizadevati za ustanovitev šole in postavitve šolskega poslopja v Šmartnem. ⁹⁶ Za predlagatelje prešolanja iz Povodja pa je predlagal, da se jih pokliče v Šmartno in se jim zadeva predstavi celovito.

Za konzistorij je bilo nepredstavljivo, da bi za Povodje izvedli prešolanje brez soglasja šole v Vodica. Naslednji korak prebivalcev te vasi je bilo iz popolnoma istih razlogov pričakovati z vložitvijo prošnje tudi za izločitev iz župnije Vodice in pripojitev k župniji Šmartno pod Šmarno goro. Konzistorij se je zato zavedal, da bi se morali o župnijski pripadnosti Povodja dogovoriti šele ob ustanovitvi šole v Šmartnem. Dopis deželni vladi je sklenil s priporočilom, da je treba predlagatelje prešolanja v dopisu opozoriti na neresnične podatke, prošnjo zavrni in jim razjasniti njene posledice. ⁹⁷

⁹³ ŠAL/šolstvo, f. 35, Šola v Vodica; Ljubljana, 17. junija 1861.

⁹⁴ Ibid., Ljubljana, 22. junija 1861. Konzistorij deželni vladi.

⁹⁵ Ibid.

⁹⁶ Ibid.

⁹⁷ Ibid.

Deželna vlada je v poznejšem dopisu okrajnemu uradu v Kamniku zapisala, da prošnja prebivalcev Povodja za všolanje v šolo Šmartno pod Šmarno goro, ki so jo vložili pri državnem namestništvu v Trstu, ne da bi iz zaprosene spremembe izkazali pridobljene prednosti, v danih okoliščinah nima nobenih posledic, ker v Šmartnem takrat še ni bilo šole.⁹⁸ Ker so dogovore zaradi ustanovitve šole v Šmartnem začeli že pred več leti in je deželna vlada pričakovala, da se bo gradnja šole kmalu začela, je prebivalce Povodja pozvala, naj prošnjo spet vložijo takoj, ko bo ustanovljena šola v Šmartnem. Okrajnemu uradu je naročila, naj jih opozori, da v primeru, če se jim zaproseno všolanje ugotovi, še naprej ostanejo v župniji Vodice in so zavezani, da vodiškemu učitelju v službi organista in cerkovnika plačujejo dolžan dotacijski delež, obenem pa plačujejo prispevke za plačo učitelju v Šmartnem. Zavedati so se morali, da bodo v sorazmernem deležu dolžni prispevati tudi za načrtovano postavitev šole v Šmartnem.⁹⁹

Deželna vlada je odločitev o prešolanju vasi Povodje, ki jo je sprejela na podlagi poročila in zbrane dokumentacije z dne 22. junija 1861, sporočila konzistoriju s pristavkom, da je okrajnemu uradu Ljubljana okolica med drugim naročeno, da poroča o poteku pogovorov in o predlogu, na podlagi katerega so dosegli soglasje o gradnji šole v Šmartnem pod Šmarno goro.¹⁰⁰

Šola v popisu leta 1865

Ko so leta 1865 v Avstriji izvedli popis vseh šol, je bilo v župnijsko ljudsko šolo v Vodica všolanih 10 vasi, tri pa so bile še vedno nevšolane.¹⁰¹ Šola je bila enorazrednica in je imela eno učilnico, en razred in dva oddelka. Poleg učitelja je bil na šoli še katehet, ki je poučeval verouk. Ker je bil pouk celodneven, so bili vsi šolarji, tako v oddelku mlajših kot tudi v oddelku starejših, v šoli pri pouku dopoldne in popoldne.¹⁰² Mlajši so imeli manj šolskih ur in so šolo dopoldne zapustili po drugi učni uri, popoldne pa po prvi. Ko so mlajši v znanju nekoliko napredovali, so bili popoldne še drugo uro pri računanju. Poučevanje verouka obeh oddelkov hkrati je bilo nepraktično in za noben oddelek to ni bilo najboljše. Kljub temu je bilo sprejeto kot pozitivno, če sta bila oba oddelka skupaj, kajti pouk mlajših je starejšim služil kot ponavljanje, pouk starejših pa mlajšim kot priprava. Oddelek starejših je imel dopoldne tri, popoldne pa dve učni uri. Poleg redne šole ob delavnikih je ob nedeljah in praznikih deloval tudi razred ponavljalne šole. Z redno šolo je bila povezana tudi čebelarska šola.

98 Ibid., Ljubljana, 4. julija 1861. Deželna vlada okrajnemu uradu v Kamniku.

99 Ibid., Ljubljana, 22. junija in 4. julija 1861.

100 Ibid., Ljubljana, 4. julija 1861. Deželna vlada konzistoriju.

101 Detail-Conscription der Volksschulen im reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern 1865, Wien 1870, Diöcese Laibach, Vodice, str. 394–397. V viru imena všolanih in nevšolanih krajev niso navedena.

102 Politische Verfassung der deutschen Volksschulen, 1859, učni načrt: priloga C. – kjer se učenci obeh oddelkov poučujejo skupaj v isti učilnici.

Za šolo sposobnih je bilo 139 dečkov in 129 deklic, od tega 110 dečkov in 105 deklic iz všolanih krajev ter 29 dečkov in 24 deklic iz nevšolanih krajev. Na drugi strani je šolo obiskovalo 88 dečkov in 89 deklic. Učni jezik je bil slovenski. Slovenščina je bila materni jezik za vse šolarje. In vsi so bili katoliške vere. Največ šolo obiskujočih otrok je bilo starih od 9 do 10 let. Vsi so bili oproščeni plačevanja šolnine. Za šolo sposobnih v ponavljalno-nadaljevalni nedeljski šoli v starosti od 12 do 15 let je bilo 169, iz všolanih krajev 84 fantov in 68 deklet, iz nevšolanih pa 7 fantov in 10 deklet. Nedeljsko šolo je obiskovalo 45 fantov in 42 deklet. Šola je bila v lasti šolske občine, njeno stanje pa je bilo ocenjeno kot dobro. Letna plača učitelja je znašala 150 gld avstrijske veljave v kovanem denarju brez naturalnih dajatev.¹⁰³

Šolski obisk 1865: Redna delavniška šola (6–12 let)

	Za šolo sposobni			Šolo obiskujoči			Odstotek obiska		
	Dečki	Deklice	Skupaj	Dečki	Deklice	Skupaj	Dečki	Deklice	Skupaj
Všolani kraji (10)	110	105	215	88	89	177	80	84,7	82,3
Nevšolani kraji (3)	29	24	53	/	/	/	/	/	/
Skupaj	139	129	268	88	89	177	63,3	69	66

Šolski obisk 1865: Nedeljska – nadaljevalna šola (12–15 let)

	Za šolo sposobni			Šolo obiskujoči			Odstotek obiska		
	Fantje	Dekleta	Skupaj	Fantje	Dekleta	Skupaj	Fantje	Dekleta	Skupaj
Všolani kraji (10)	84	68	152	/	/	/	/	/	/
Nevšolani kr. (3)	7	10	17	/	/	/	/	/	/
Skupaj	91	78	169	45	42	87	49,4	53,8	51,5

Deset let po ustanovitvi šole je bila kljub stalnemu prigovarjanju domačega župnika, naj starši otroke redno pošiljajo v šolo, ter vse pogostejšim grožnjam političnih oblasti s kaznimi splošna šolska obveznost le nekaj let pred uvedbo nove šolske zakonodaje (1869) še daleč do polne uresničitve. Iz treh vasi, ki so bile očitno od župnijskega središča v Vodica h bolj oddaljene in so imele manjše število prebivalcev, noben otrok med 6. in 12. letom starosti ni obiskoval redne delavniške, prav tako pa ni bilo pogojev, da bi kateri odrasel otrok iz nevšolanih krajev med 12. in 15. letom starosti hodil v nedeljsko nadaljevalno šolo. Delež otrok, ki so hodili v redno delavniško šolo, je bil samo 66-odstoten. Nekoliko boljši obisk bi bil, če bi upoštevali samo všolane kraje (82%). V nedeljski nadaljevalni šoli je bil delež šolo obiskujočih še slabši in je komaj presegel polovico vseh za nedeljsko šolo sposobnih otrok. Delež deklic oz. deklet je bil tako v delavniški kot tudi v nedeljski šoli nekoliko boljši kot pri dečkih.

¹⁰³ Detail-Conscription der Volksschulen, str. 394–397.

Temelji nove šolske zakonodaje

Preureditev celotnega avstrijskega šolskega sistema od osnovne šole do univerze so načrtovali že leta 1848, ko je Franz Exner v Wiener Zeitung v več nadaljevanjih med 18. in 21. julijem objavil Temeljni načrt javnega pouka v Avstriji, s katerim je spodbudil široko razpravo o potrebnih reformah.¹⁰⁴ V osnovnem šolstvu so reforme ostale le pri ukrepih za izboljšanje pouka v ljudskih šolah in uporabe učnega jezika pred začetkom šolskega leta 1848/1849. Vpliv ukrepov na nadaljnji razvoj osnovnega šolstva pa je bil vendarle velik, saj so najobčutljivejši del šolskega sistema usmerili k načrtovanim ciljem, ki v tedanjih razmerah iz več razlogov še niso bili uresničljivi. Kakor so ukrepi ob izboljšanju metodike poučevanja in širjenju predmetnika postavili podlago za povezovanje in nadaljnje izobraževanje učiteljev, so z določbo o uporabi materinščine kot učnega jezika omogočili postopno vpeljavo slovenskega jezika v osnovne šole na slovenskih tleh. Ker se je Cerkev pri določanju učnega jezika v šoli ravnala po uporabi jezika pri verskih obredih, se je obdobje konkordata izkazalo kot bolj naklonjeno za slovenščino v osnovni šoli, četudi so šole z učitelji še naprej uradovale v nemščini. Z več slovenščine v šoli je izšlo tudi več novih slovenskih učbenikov, s katerimi se je v šoli krepila tudi slovenska narodna zavest.

S političnimi spremembami in izločitvijo vačnacionalne habsburške Avstrije iz procesa nemškega združevanja se je končalo obdobje t. i. stare šole, ki jo označuje cerkveno šolsko nadzorstvo na nižji in srednji stopnji. Z več zakoni v drugi polovici šestdesetih let 19. stoletja so v osnovnem šolstvu prevladali liberalni pogledi, po katerih so v šoli z odpravo konkordata spet spremenili razmerje med državo in Cerkvijo. Na podlagi temeljnega državnega zakona dne 21. decembra 1867 o splošnih pravicah državljanov kraljestev in dežel, ki so bile zastopane v avstrijskem državnem svetu, tako tudi na Kranjskem, so bile med pravicami, kot so enakost pred zakonom, nedotakljivost lastnine, odprava vsakršnega podložništva ali osebne nesvobode, priznanje svobode govora, tiska in združevanja ter verske svobode priznane tudi pravice, ki so se nanašale na področje vzgoje in izobraževanja.¹⁰⁵ Prav tako je bila znanosti priznana popolna svoboda. Vsak državljan je dobil pravico do ustanavljanja učnih in vzgojnih zavodov in pravico, da v njih poučuje, če je le na zakonit način izkazal svojo strokovno usposobljenost. Verski pouk v šolah je bil prepuščen v skrb Cerkvam ali verskim občinam. Državi je pripadala pravica do najvišjega vodstva in nadzora pouka in vzgoje. Vsakdo je imel pravico, da si izbere poklic in da se izobrazi zanj. Vsem narodom v državi je bila priznana enakopravnost in vsak narod je imel neodtujljivo pravico, da varuje in neguje svojo narodnost in svoj jezik. Država je priznala enakopravnost vseh deželnih jezikov v šoli, uradih in v javnem življenju.¹⁰⁶

104 Entwurf der Grundzüge des öffentlichen Unterrichtswesens in Oesterreich, Wien 1848.

105 Postave in ukazi za kranjsko ljudsko šolstvo, 1876, str. XIII–XVI.

106 Ibid., str. XV–XVI.

Z zakonom o načelnih določbah o razmerju med šolo in Cerkvijo z dne 25. maja 1868 je bilo potrjeno načelo, da država prek postavljenih organov vodi in nadzoruje ves šolski sistem, Cerkve ali verske občine pa oskrbujejo, vodijo in nadzorujejo verouk in bogoslužje v ljudskih in srednjih šolah.¹⁰⁷ Šole in vzgojni zavodi, ki jih je ustanovila država, dežela ali občina, so bile dostopne za vse državljane, ne glede na versko pripadnost. Cerkve in verske občine pa so po drugi strani dobile pravico, da na svoje stroške ustanovijo in vzdržujejo šole za mladino določene vere. Te šole so se morale ravnati po šolskih zakonih, in samo če so izpolnjevale predpisane zakonske pogoje, so lahko zahtevale, da so se jim priznale pravice javne šole. Država je najvišjo oblast in nadzor na področju šolstva in vzgoje izvrševala po ministru za uk in bogočastje, za vodenje in nadzor posameznih šol pa so v vsaki deželi kot najvišjo šolsko oblast ustanovili deželni šolski svet, v podrejenih šolskih okrajih pa okrajne šolske svete in krajevne šolske svete za vsako šolsko občino.

Državni ljudskošolski zakon z dne 14. maja 1869 je postavil načela poučevanja v ljudskih šolah, ki so poleg občin ljudskih šol zajemala še meščanske šole, učiteljišča in zasebne učne zavode.¹⁰⁸ Na podlagi temeljnega zakona o državni ljudski šoli je minister za uk in bogočastje 20. avgusta 1870 izdal odlok, s katerim je bil občin ljudskim šolam z veljavnostjo od začetka šolskega leta 1870/1871 predpisan nov šolski in učni red.¹⁰⁹ Z njim so v šolah urejali razmere za obiskovanje šole, določali šolski koledar, odpust iz šole, šolske kazni, dolžnosti učiteljev, učiteljski zbor, razdelitev učencev na razrede, učne cilje pri posameznih predmetih, preverjanje znanja in spričevala, učila in samoučila, ženska ročna dela in umno gospodinjstvo.

Sklep

Z novo šolsko zakonodajo so v osnovnih šolah hitreje izboljšali obisk šole in bolje uresničevali šolsko obveznost za vse šoloobvezne otroke. K uveljavljanju šolske obveznosti so bili poslej pritegnjeni vsi politični dejavniki, ki so bili tudi vključeni v šolske svete: občine, Cerkev, državni organi in učitelji. Kako težko je bilo prej in koliko naporov je bilo treba, da so šolske predpise udeležili tudi v Vodica. Koliko prepričevanj, da so zbrali dovolj prihodkov za učitelja, postavili primerno učilnico in prišli do spoznanja, da je šola potrebna. Koliko pridig na eni in groženj na drugi strani.

Po manj uspešnem poskusu s prvim učiteljem Janezom Eppichom se je zaradi odločnega posredovanja škofijskega konzistorija in ureditve minimalnih pogojev za delovanje šole zgodba vodiške stare šole začela in končala pri učitelju

¹⁰⁷ Ibid., str. 3–6.

¹⁰⁸ Ibid., str. 8–42.

¹⁰⁹ Ibid., str. 46–92.

Jerneju Stamcarju. Pravzaprav se je z njim to obdobje začelo in končalo. S sprejetjem 3. avstrijskega državnega ljudskošolskega zakona (1869) in uveljavitvijo velikih sprememb v osnovnem šolstvu se je učitelj Jernej Stamcar, ki je bil v Vodica 1855–1869 vseskozi samo začasni učitelj, po 16 letih poučevanja od tod poslovil. Nasledil ga je Jožef Korban, ki je bil pred prihodom v Vodice učitelj v Velesovem, kjer se je Stamcar rodil. Z dovoljenjem deželnega šolskega sveta sta leta 1871 zamenjala službeni mesti.¹¹⁰ Z novim šolskim zakonom je morala učiteljske dohodke zagotoviti šolska občina, ki je prejemke na račun šole pobirala in jih nakazovala pristojni davkarji.¹¹¹ Novemu učitelju tako ni bilo treba več pobirati prihodkov zase od hiše do hiše, ampak mu jih je nakazoval pristojni državni urad.

Viri in literatura

Arhivski viri

ARS – Arhiv Republike Slovenije

AS 31, Namestništvo v Ljubljani in Deželna vlada v Ljubljani, 7/3, 1850–1860.

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana

ŠAL/šolstvo, f. 35, Šola v Vodica 1853–1866.

ŠAL/šolstvo, f. 3j, Lehrer - Konferenzen 1848–1852.

ŠAL/šolstvo, f. 4g, Lehrer - Konferenzen 1856–1860.

ŠAL/šolstvo, f. 13d, Muster-Hauptschule zu Laibach, Prüfungen 1845–1869.

ŠAL/ŽA Vodice, Status animarum 1852, inv. št. 55.

ŠAL/ŽA Vodice, f. 10, Oznanične knjige: 1841–1854 in inv. št. 79/1–10: 1857–58, 1860–1862, 1862–70.

SŠM – Slovenski šolski muzej

Arhivska zbirka, f. 61/1, Präparanden Kurs angefangen vom Jahre 1834 bis 1871.

Arhivska zbirka, f. 248, Detail-Conscription der Volksschulen im reichrathe vertretenen Königreichen und Ländern, nach dem Stande vom Ende des Schuljahres 1865, Wien 1870: Diöcese Laibach, Schuldistricte Stein, Standorte der Schulen Vodice, str. 394–397. (Kopije)

ZA – zasebni arhiv

Preteklost šole in druge zanimivosti v Vodica 1855–1869, neznani avtor (1892–1895), nepaginirano.

Tiskani viri

Entwurf der Grundzüge des öffentlichen Unterrichtswesens in Oesterreich, Wiener Zeitung 18.–21. 7. 1848.

¹¹⁰ UT 1871, str. 158.

¹¹¹ Postave in ukazi, str. 224.

Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreichs, Wien 1849.

Konkordat med papežem Pijem IX. in avstrijskim cesarjem Francem Jožefom I. (Vereinbarung zwischen Sr. Heiligkeit Papst Pius IX. und Sr. kaiserlichen königlichen apostolischen Majestät Franc Josef I., Kaiser von Österreich). *Österreichischer Schulbote*, št. 47, 24. novembra 1855, str. 393–398.

Koledarček Družbe svetega Mohora (za leta: 1868–1870), Celovec.

<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-OXS5Y1U5>

Maßregeln zur Verbesserung des Volksschulen-Unterrichtes und hinsichtlich der Sprache für denselben, Wien 2. september 1848. *Politische Gesetze und Verordnungen 1848*.

<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=pgs&datum=1848&page=323&size=45>.

Nova (mala) pratika (za leta: 1857–1867) na svetlo dana od c. kr. kmetijske družbe, Ljubljana.

<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-17AW7VPG>

Politische Verfassung der deutschen Volks-Schulen für die k. k. österreichischen Provinzen VIII, Wien: Verlag der k. k. Schulbücher-Verschleiß-Administration, 1840.

Politische Verfassung der deutschen Volksschulen für die k. k. österreichischen Provinzen mit Ausnahme von Ungarn, Lombardie, Venedig und Dalmatien, unveränderte Abdruck der neunten Auflage, Wien, im k. k. Schulbücher Verlage, 1859.

Postave in ukazi za kranjsko ljudsko šolstvo, Kranjsko učiteljsko društvo : Ljubljana 1876.

Učiteljski tovarš, Glasilo Slovenskega učiteljskega društva, I–XXXVI, Ljubljana 1861–1896.

Literatura

Okoliš Stane, Ustanavljanje vodiške javne šole 1853–1855, *Šolska kronika : revija za zgodovino šolstva in vzgoje*, 32, 2023, št. 1–2, str. 26–63.